

Kulturen mellem kyst og land

Kulturarvens mønstre i landskabet

I Stygge Krumpens fodspor

By- og købstadskultur

Landsbyer og hovedgårde

Kystkulturen

Hjørring
kulturarvskommune 2006 / 07

Fotos forside:

Odden ved Mygdal

Vogn

Mosbjerg

'Landsbyer og hovedgårde' er det 4. delprojekt i grundrapportering fra Hjørring Kommunes kulturarvsprojekt: *Kulturen mellem kyst og land.*

Kulturarvsstyrelsen og RealDania har støttet kulturarvs-kommuneprojektet, der har forløbet i perioden foråret 2006 til efteråret 2007.

1.	INDLEDNING	4	5.	HOVEDGÅRDENE SOM FÆLLES KULTURARV	23
2.	BOSÆTNING OG KULTURARV	5	5.1	Hovedgårde i Danmark – en historisk oversigt	
	2.1	Bosætning set i historisk perspektiv	5.2	Hovedgårde i Nordjylland	
	2.2	Landsbyernes placering i Vendsyssel	5.3	Tidslinie – Arkitektur og stilarter fra 1050 til 1850	
3.	BESKRIVELSER AF LANDSBYER	8	6.	BESKRIVELSER AF HOVEDGÅRDE	27
	3.1	Egnens typiske landsbytyper	6.1	Asdal Hovedgård	
	3.2	Beskrivelser af udvalgte landsbyer	6.2	Baggesvogn Hovedgård	
	3.3	Vrensted	6.3	Bøgsted Hovedgård	
	3.4	Gammel Vennebjerg	6.4	Eskær Hovedgård	
	3.5	Poulstrup	6.5	Fuglsig Hovedgård	
	3.6	Mosbjerg	6.6	Høgholt Hovedgård	
	3.7	Dvergetved	6.7	Odden Hovedgård	
	3.8	Vogn	6.8	Åstrup Hovedgård	
4.	KULTURMILJØET VED VOGN	20	7.	PERSPEKTIVERING	37
				LITTERATURLISTE	40

Udsigt fra Jerupvejen mod Vogn og kystskrænten

INDLEDNING

Mange af de kulturhistorisk vigtige bygninger i det åbne land og i landsbyerne skifter i disse år anvendelse. Hovedgårde og godser bliver til hoteller eller kursuscentre. De karakteristiske gamle skolebygninger eller stationsbygninger bliver til beboelse og gamle mejerier overtages til mindre industri, butik eller småhoteller. Ny anvendelse af gamle bygninger er positivt, hvis

Mygdal mejeri (ovenfor) huser i dag glaspusteri og Børglum mejeri (herunder) er omdannet til hotel.

alternativet er forfald. Men måden at bevare bygningernes historie og "stedets ånd", kan og bør i højere grad være genstand for opmærksomhed.

Ny anvendelse medfører ofte store ændringer, og her spiller kendskab og hensyn til eksisterende byggestil og materialevalg en vigtig rolle for at bevare værdierne. Ligesom bygningerne fortæller deres historie medvirker de overordnede strukturer i landsbyerne til at fortælle landsbyernes historie og sikre byerne som visuelle og formmæssige helheder.

I landsbyerne er det vigtigt at kende byernes udgangspunkt, når vi bygger nyt og byudvikler. Dette for at bibeholde de strukturer, der giver identitet. Det er ligeledes vigtigt at kende kulturhistorien, der kan sikre nye kvarterers forankring i det lokale miljø og landskab.

Bebyggelserne i landsbyerne og i det åbne land præger i høj grad den måde det nordjyske landskab opleves på. Variationen i byggeskik fra egn til egn fortæller den lokale historie og giver identitet. De karakteristiske kulturtræk er ligeledes et aktiv for at skabe mere attraktive bosætningsmiljøer eller som et element i turismeudvikling. Udviklingen i bebyggelsesformer og materialevalg ved nybyggeri eller restaurering af gamle bygninger medfører ofte, at den værdifulde egns-karakteristiske byggeskik ikke længere kan opleves.

Hjørring Kommune kan her medvirke til at spille en væsentlig rolle i at formidle de værdier, der knytter sig til geografiske egne, bygningstyper eller enkeltbygninger. Kommunen kan ligeledes gennem bevaringsplaner for særlige områder eller ved at hjælpe til at skaffe bevaringsmidler sikre landbyernes særkende. Dette som indspil til en mere strategisk brug af kulturarven til at berige det "hverdags" landskab der omgiver os.

Nogle af de mest fremtrædende bygninger i denne egn er klostrene og hovedgårdene. I dette delprojekt beskrives en række karakteristiske hovedgårde ud fra deres kulturmiljøer og i delprojektet "I stygge Krumpens fodspor" beskrives klostrene. Hovedgårdene spiller en vigtig rolle i kulturarven og i oplevelsen af landskabet.

Mange af hovedgårdene og deres omkringliggende jorde har ligget som "øer" i et landskab i hurtig udvikling.

I hovedgårdenes landskaber er mange kulturtræk såsom alléer, store markstrukturer, smukke bygninger bevaret og vidner om en særlig tidsperiode. Hovedgårdene giver en historisk og kulturel dybde i landskabet, hvor alt andet forandres med stor hast, bærer de historiens "vingesus". Hovedgårdene opfattes af mange som vigtige elementer i landskabet, der bidrager med en særlig oplevelse og formidler egnens historie.

Læsevejledning

I dette delprojekt er fokus rettet imod bebyggelsen i det åbne land og landsbyerne og den kulturarv, der knytter sig hertil. Målet er både at belyse bebyggelsernes kulturarv og historie samt det samspil med landskabet, som har fundet sted gennem tiden.

Der gives eksempler på de vigtige elementer og strukturer, som vi bør sikre og bevare og hvad der giver identitet.

Gammel allé ved Høgstedgård

BOSÆTNING OG KULTURARV

2.1 Bosætning set i historisk perspektiv

I Danmark har landsbyerne været den dominerende bebyggelsesform i perioden fra ca. 1000 til 1800, hvor størstedelen af de nuværende landsbyer blev anlagt. Mange landsbyer kan imidlertid føres helt tilbage til jernalderen. Flere steder er særlige strukturer og karakterer ved de gamle landsbyer bevaret helt op til i dag.

Bopladser som flytbare enheder

I jægerstenalderen (12.500-3.900. f. Kr.) blev de jyske bopladser ofte placeret i tilknytning til de store åer ved de overgangssteder, som blev benyttet af datidens store jagtvildt. Fra den sene jægerstenalder kendes bopladser både fra kysterne og inde fra land.

Overgangen til bondestenalderen (3.900-1700 f. Kr.) var en markant ændring i levestil fra jæger og samler til bonde. Bosætningsmæssigt betød det, at bebyggelserne blev forskudt fra kysten. Det tyndt befolkede urskovsland blev i stigende omfang inddraget som landbrugsland. Landskabet begyndte at ændre sig fra et naturlandskab til et kulturlandskab. Med landbruget fulgte en befolkningstilvækst, der krævede en stadig udvidelse af det bebyggede areal.

I løbet af bronzealderen (1700-500 f.kr.) førte en stadig mere intensiv landbrugsudnyttelse og rydning af store skovarealer mange steder til væsentlige jordbundsforringelser. På de magre jorde førte det til regulær hededannelse, mens andre områder blev præget af overdrevsvegetation. Bebyggelsesstrukturen i denne tid var langt mere stabil og organiseret end tidligere. Bebyggelserne var oftest placeret højt i landskabet. Et nyt landbrugssamfund begyndte at tage form.

I jernalderen (500 f. Kr.-750 e. Kr.) udviklede bondesamfundet sig samtidig med, at landskabet blev præget af et i vid udstrækning skovløst kulturlandskab. Store

forskelle i landskabstyper og ressourcer gav forudsætning for udvikling af forskellige livsformer og bebyggelsesstrukturer. I denne periode begyndte landsbyerne af forme sig som en fælles bosættelse af gårde, der var knyttet sammen i en form for driftsfællesskab.

Landsbyerne blev flyttet således, at arealerne skiftevis blev brugt som bosætning og agerjord. Landsbyerne begyndte dermed at have en relativ fast placering inden for et afgrænset område. De enkelte gårde begynder desuden at være hegned ind som en selvstændig (særejet) enhed. I yngre jernalder og vikingetiden (700-1050) bliver gårdene mere markante som særskilte enheder, der løbende bliver større og med flere mindre bygninger.

Mere stabil landsbystruktur

Fra ca. 1000 begynder egentlige "tofte" at vinde frem. Toften angav det areal, der var den enkelte gårds brugsandel af landsbyens samlede ressource, men landsbyerne var fortsat karakteriseret som et dyrkningsfællesskab. Tofterne angav således en mere stabil bosætningsstruktur, der var grundlaget for landsbyernes faste placering. Mange steder vedholdt tofterne deres struktur frem til landboreformen i slutningen af 1700-tallet.

Til landsbyerne hørte et samlet produktionsområde, der ud over bebyggelsen omfattede dyrkede marker, enge, overdrev, skov og mose. Disse områder er senere betegnet ejerlav. Et ejerlav var typisk afgrænset af naturlige skel i landskabet som for eksempel åer, lavninger, moser og lignende.

Landsbyerne kan altså karakteriseres ud fra deres grundform, placering i landskabet og navn. I de enkelte landsdele har forskellige lokale forhold haft betydning for udbredelsen af landsbytyper og deres placering.

Vennebjerg kirke fra nordvest

2.2 Landsbyernes placering i Vendsyssel

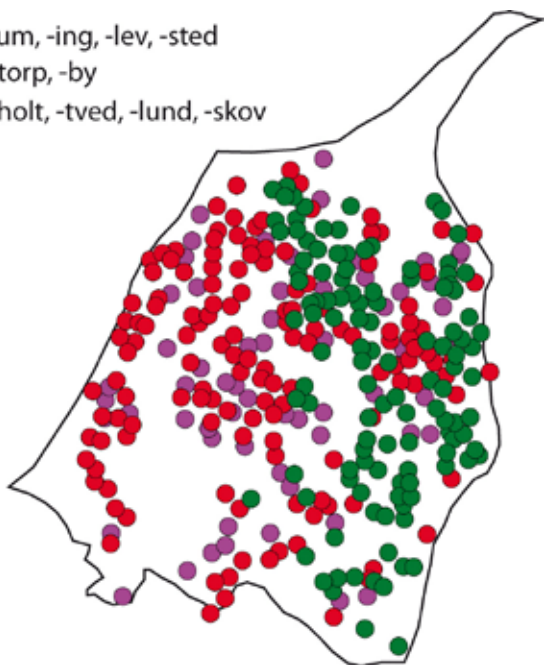
Bebyggelsen af egnen kan skilles i forskellige historiske lag. Ud fra egnens stednavne er det muligt at få et oveordnet billede af, i hvilken hastighed og i hvilke områder Hjørring Kommune er blevet bebygget. Stednavnene er dog ikke en uproblematisk kilde, og der er ikke sikkerhed for at de konkrete bebyggelser ligger på helt samme steder som de oprindelige navngivne bydannelse.

Overordnet kan stednavne med endelserne -um, -inge, -lev, -sted og -bjerg dateres tilbage til perioden omkring jernalderen. Vikingelandsbyerne og byerne fra ældre middelalder har ofte navne, der ender på -by. De mindre udflyttede landsbyer har ofte navne, der ender på -torp eller deraf udviklede endelser som -strup, -drup og -rup. Stednavne, der indikerer skovrydninger eller blot skov, har typisk endelser som -holt, -tved, -lund og -skov.

Stednavnene giver altså ikke et komplet billede af bebyggelsen, men de kan give et generelt billede af udbredelsen. Dette illustreres fint af Vendsyssel-kortet på næste side, hvor navnene fra yngre jernalder og vikingetid har en udpræget vestlig udbredelse, mens de skovindikerende stednavne lige så udpræget ligger østligt.

Den ældste hævdede havbund i kommunen, Yoldiafladen, er altså blevet bebygget først, mens de kuperede

- -um, -ing, -lev, -sted
- -torp, -by
- -holt, -tved, -lund, -skov

Udbredelsen af udvalgte stednavne i Vendsyssel. Hullerne i udbredelsen viser Store Vildmose, Jyske Ås og Skagen Odde. (Kilde: Ejstrud, B. – Syd-dansk universitet)

og skovrige egne først senere er blevet permanent bosat. Hvor de ældste samlinger af bebyggelser har været på samme sted i mere end 1000 år.

Før vikingetid

I Vendsyssel er landsbyerne fra før vikingetiden i høj grad placeret ud fra landskabets terrænforhold. Landbruget har været den bærende livsform, og landsbyerne er derfor placeret ud fra landbrugs- og forsyningsmæssige hensyn. Konkret betyder det, at mange landsbyer har tilknytning til åer, skrånende dyrkningsflader, hvor jorden hverken har været for mager eller for stiv, samt mulighed for græsning på enge/overdrev. Desuden har den stærke vestenvind ofte været afgørende for en god placering med lævirkning.

De ældste landsbyer er placeret ved kanten af morænefladerne, enkelte inde på selve morænen, mens de

senere landsbyer har størst udbredelse på yoldiafladerne. Landsbyerne, der kan dateres til før vikingetiden, har ofte navne, der ender på -um, -inge, -lev, -sted og -bjerg.

Vikingetid/Middelalder

I vikingetiden opstod der fra omkring år 1000 landsbyer, der i modsætning til tidligere blev placeret i forhold til handels- og søveje frem for hensyn til terræn og jordbund. Landsbyerne blev således placeret i tilknytning til havet, sejlbare åer, vejlinier, overgange ved åer og lignende. Flere steder er der fra disse landsbyer sket udflytninger, der resulterede i nye mindre landsbyer eller blot fritliggende ejendomme (torper).

Vikingelandsbyerne har ofte navne, der ender på -by. De mindre udflyttede landsbyer har ofte navne, der ender på -torp eller deraf udviklede endelser som -strup og -drup.

Flere landsbyer blev også placeret i tilknytning til skovområder, der indgik som en central del af landsbyernes landbrugsproduktion. Især i den østlige del af Vendsyssel findes landsbyer, der har navne, der udtrykker skovvækst. Skovenes udbredelse led dog hårdt under den intensive udnyttelse, der medførte en voldsom reduktion i det danske skovareal.

I Vendsyssel er der således ikke registreret nye større landsbyer med skovrelaterede navne efter 1600-tallet.

Andre landsbyer har været lokaliseret i forhold til handelsvejene, og hvor de for eksempel krydsede fjorde og åer som vigtige knudepunkter i landskabet og infrastrukturen.

Enkeltgårdene

Tætheden af landsbyerne har været betinget af den landbrugsdrift, der har fundet sted og jordens evne som dyrkningsjord. I de områder, hvor der ikke har været grundlag for en tæt bosættelse, ser man et stort antal af enkeltgårde.

Landsbyerne efter 1800-tallet

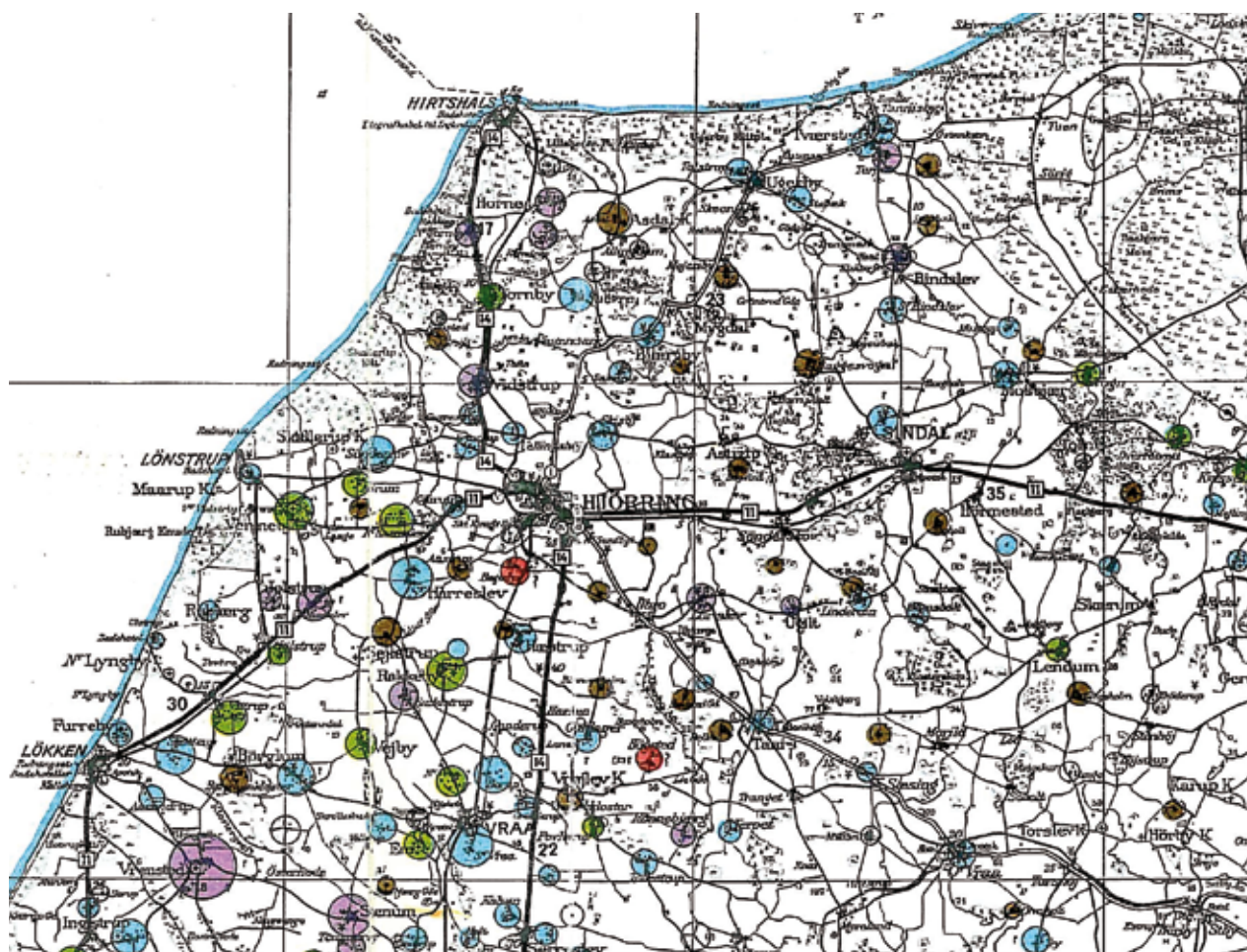
Landboreformen i slutningen af 1700-tallet og omfordeling af jorden medførte en del opløsning af de gamle landsbystrukturer med udflytninger væk fra landsbyen. De landsbyer, der 'overlevede' landboreformen har i vid udstrækning bevaret deres struktur og landskabelige placering.

De første bydannelser i Vendsyssel, der ikke lokaliseres ud fra landskabelige forhold, begynder i slutningen af 1800-tallet. I takt med udbygningen af jernbanenettet skete der store ændringer i landsbystrukturen, hvor bl.a. stationsbyerne opstod. Stationerne blev et naturligt centrum for en række funktioner som tiltrak vækst. Senere er mange af disse jernbaner og stationer dog forsvundet igen.

I første halvdel af 1900-tallet opstod en ny tendens med bydannelse langs med vejene, der blev forstærket af bilernes stigende rolle som vigtigt transportmiddel. Senere har et ændret bolig- og arbejdsmønster bevirket, at bysamfund har udviklet sig ud over og på tværs af byernes oprindelige struktur og landskabelige tilhørsforhold.

Udsigt mod Rubjerg Knude

Signaturforklaring til kortbilag over udbredelsen af danske landsbytyper Kortmålestok 1:300.000

Hver cirkel er benyttet som signatur, er cirkelarealerne proportionale med hartkornstallet på den store Matrikels tid. Til eksempel angiver signaturforklaringens cirkler et hartkorn på 100 tdr. Alle landsbyer og enkeltgårde, som i 1688 havde et hartkorn på 15 tdr. og derover, er indtegnet på kortene, hver landsbytype angivet med sin særlige farve.

- Rektangulær, reguleret vej- og vejfordeby
- Skovrækkeby
- Polygonal fordeby
- Styngtet vejby
- Vejkylngeby
- Uregelmæssig vejfordeby
- Fortaklyngeby
- Landsbyer med udpræget randbeli- genhed er angivet med bogstavet »r« uden for hartkornscirklen.
- Hvis i tabelværket to byer er opgivet med et samlet antal hartkorn, får den ene af par- terne en cirkel, hvis størrelse svarer til det samlede hartkorn, mens den anden angives som et kvadrat af standardstørrelse. En streg forbinder de to by- signaturer.
- Spørgsmålstegn ved en cirkel angiver usikkerhed ved typebestemmelsen.
- Eneste- eller enkeltgård
- En del cirkler er ikke angivet med farve. Ofte drejer det sig om små- byer („ytik: »Drubbel-«, »Weiler-«) på 2-3 gårde, som ikke kan typebestem- mes, eller også er der tale om byer, som er blevet nedlagt efter 1688. I øvrigt kan selv større landsbyer på grund af utilstrækkeligt kortmateriale være vanskelige eller umulige at type- bestemme.
- Landsbyer, hvis hartkornstal mangler i Henrik Pedersen's tabelværk (Henrik Pedersen, 1928), er på kortene angivet som kvadrater af standardstørrelse.

Kortet viser landsbyer og enkeltgårde i 1688 (Kilde: Hastrup 1964)

Vellingshøj station 2005

Landsbyerne i det moderne samfund

Landsbyernes indbyggere bestod tidligere af lokale beboere, der ud over skolelæreren og præsten, levede af handel og håndværk eller arbejde i landbruget. Med industrisamfundet forandredes landsbyernes liv og udseende gennemgribende. Mekaniseringen i landbruget betød yderligere, at naturaliehusholdningen gradvis forsvandt.

Den omfattende udbygning af jernbanenettet ændrede mange byer til stationsbyer, mens de byer, hvor jernbanen ikke kom, forblev landsbyer i traditionel

forstand. Den generelle stigning i velfærden i efterkrigstiden medførte ligeledes forandringer. Omkring 1960 skød parcelhuskvartererne op i landsbyer, og danskerne blev husejere. Man var ikke længere bundet af at arbejde i lokalområdet. Landsbyernes beboere blev arbejdere eller funktionærer, og kvinderne blev udearbejdende, hvilket også medvirkede til, at landsbyernes fundament og funktion blev ændret. Nu arbejdede man i byen og tilbragte sin fritid i landsbyen. Herved ændredes identiteten fra landbrugssamfund til industrisamfund.

BESKRIVELSER AF LANDSBYER

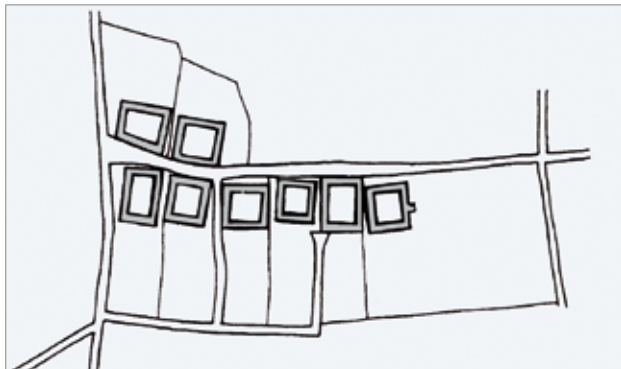
3.1 Egnens typiske landsbytyper

Flere landsbytyper er repræsenteret i Hjørring Kommune. Ved at se på byernes udformning er det ofte muligt at "læse" historien om byernes oprindelse, historie og udvikling. De ældre byer er vokset frem gennem et samspil mellem terrænform, og dyrkningsformernes behov. Fra begyndelsen af 1900-tallet er byerne opstået og vokset med udgangspunkt i stationen, mejeriet og videre støttet af kro og småindustrier. I det følgende beskrives en række typiske landsbytyper.

Reguleret vejby

Denne landsbytype er meget regelmæssig i sin struktur, hvor gårdene ofte ligger i en enkelt regelmæssig række. Hver ejendom har sin agerjord liggende i en sammenhængende strimmel i direkte forbindelse med ejendommens bygninger. Betegnelsen 'vejby' betyder ikke, at byen er opstået langs med den tids forbindelsesvej. Det fortæller blot, at fællesjorden var vejliggende.

Reguleret vejby

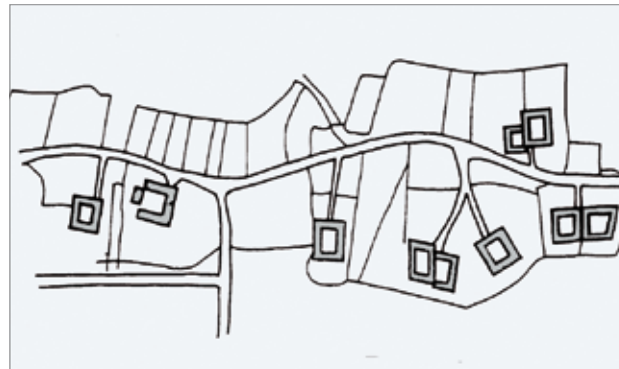

Mosbjerg

Slynget vejby

Denne landsbytype er dominerende i Nordjylland. Landsbyen er rigtig godt tilpasset de lokale terrænforhold, hvor den ofte følger morænelandskabets konturer. Typisk følger vejen eller bygaden den samme højdekurve i sit slyngede forløb. (Mosbjerg)

Slynget vejby

Vogn set fra nord

Vejklyngeby

Denne landsbytype er mest udbredt i bl.a. det vestlige Vendsyssel, og er en variant af den slyngede vejby. Byens gader danner et netværk, hvori gårde og huse ligger uregelmæssigt fordelt i klynger langs et mere eller mindre kompliceret gadenet. (Dvergetved, Vogn, Poulstrup)

Vejklyngeby

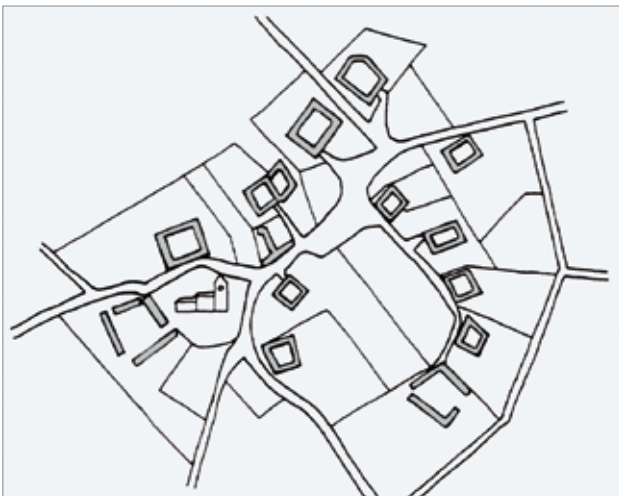

Landsbystemning langs Gammel Byvej i Vrensted

Fortebyen

I fortebyen ligger landsbyen gårde samlet omkring et større fællesareal – forten. Forten kunne have mange forskellige former, men bestod af byens fællesjord og omfattede også vejarealerne. Ordet "forte" anvendes i dag afledt i ordet fortov.

Forteby

I den tidligere stationsgade i Vrensted ligger de karakteristiske stationsbyhuse med den gamle stationsbygning for enden af gaden

Uregelmæssig vejforteby

En vejklungeby opbygget omkring en fortelignende gadeudvidelse. Denne landsbytype er ofte tilpasset lokale terrænforhold. Vejfortebyens gårde ligger ofte langs med kanten af naturlige lavninger, som derved kommer til at bestemme byens udformning. Byens forte (fællesareal) er dermed også uregelmæssig. (Vrensted)

Uregelmæssig vejforteby

Skovbygd

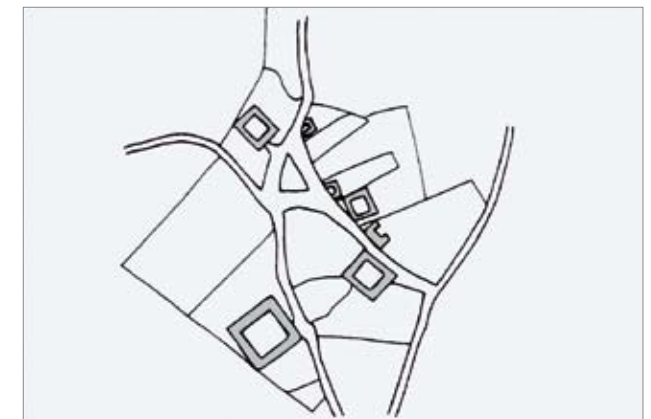
Bebyggelsen i en skovbygd er opført, efter der er foregået en rydning. Der er ofte tale om relativt få gårde samlet uden en egentlig gennemgående struktur i deres indbyrdes placering.

Stationsbyen

Denne type by er meget yngre end de andre beskrevne. De opstod i takt med jernbanenettets udbygning, hvor der omkring nogle stationer udvikledes nye byer. Ofte er stationerne lagt i eksisterende landsbyer, hvor der så er sket en byudvikling hen mod og omkring stationen. (Vrensted)

Tegninger over landsbytyper efter Hastrup, 1964

Skovbygd

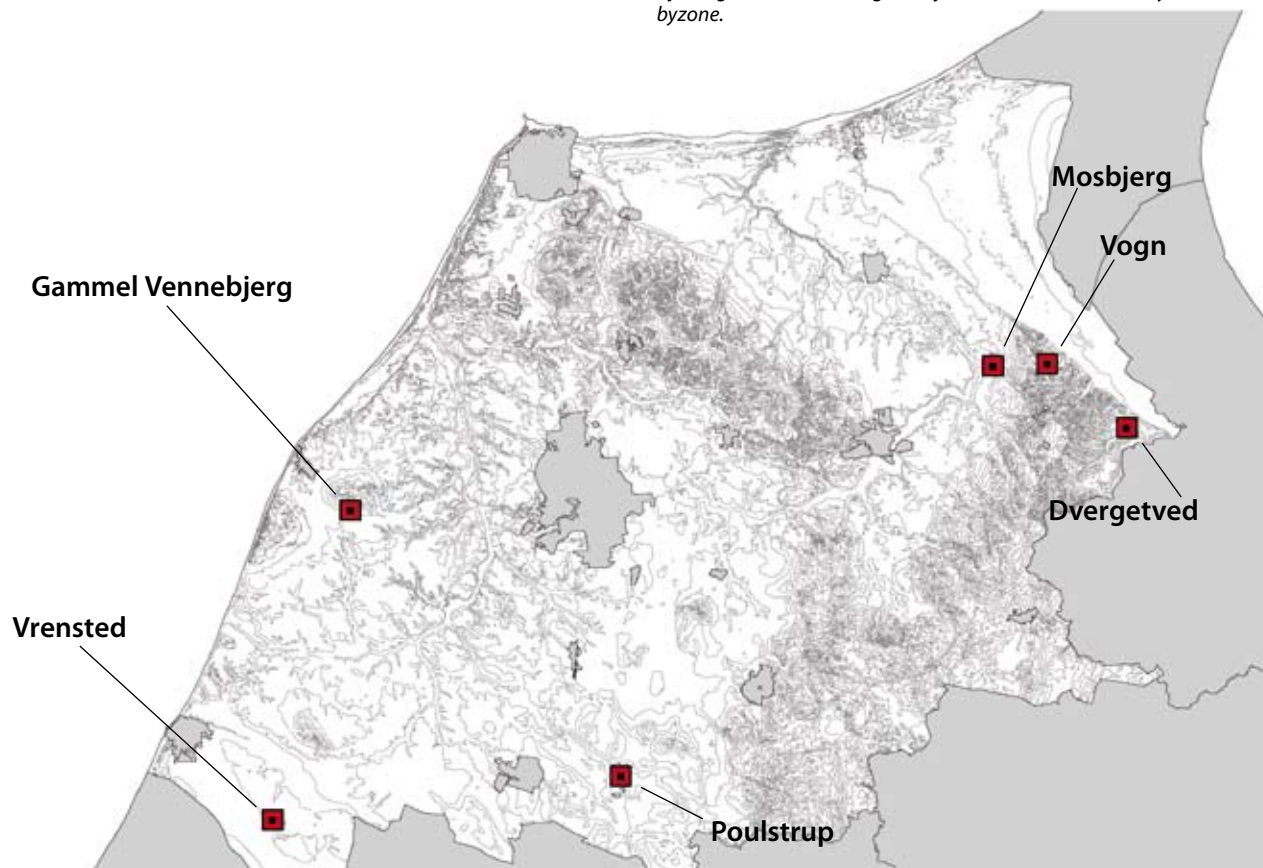

3.2 Beskrivelser af udvalgte landsbyer

I Hjørring Kommune er udvalgt seks landsbyer til at beskrive landsbyernes udvikling, typer og særlige karakteristika. Byerne er valgt ud fra et ønske om en geografisk spredning og en spredning i tid. Byerne i analysen er mindre landsbyer, der ikke er præget af de ændringer, der fandt sted som følge af industrialisering mv. Det er målet at skabe et større fokus mod de eksisterende landsbyer, at identificere hvad der kendetegner disse, for derigennem at få en større forståelse for landsbyernes kvaliteter. Kendes værdierne, er det muligt at tage hensyn til for eksempel byggeskik eller

særlige materialer i modernisering eller nybyggeri, så fremtidens bybillede forener moderne krav og muligheder med kulturarvens værdier. Det kunne være gennem samspillet til landskabet, bebyggelses- eller vejstrukturer, stednavne eller den enkelte bygnings historie og udformning.

Kortet viser med rødt beliggenheden af de 6 udvalgte landsbyer i Hjørring Kommune, med gråt højdekurver samt de større byområder i byzone.

Beskrivelserne

Vurderingen af landsbyerne tager udgangspunkt i de fysiske forhold og kulturhistoriske værdier. De barske og beskedne levevilkår i Vendsyssel har bevirket, at landsbyerne generelt er noget beskedne sammenlignet med landsbyer i andre dele af landet. Der findes dog flere spændende karakteristiske fællestræk og forskelle for de nordjyske landsbyer.

Landskabet har haft afgørende betydning for lokaliseringen af landsbyerne i Nordjylland, og i de landsbyer der overlevede landboreformerne opleves dette samspil mellem by og landskab stadig ofte tydeligt.

3.3 Vrensted

Navnet Vrensted angiver, at landsbyen sandsynligvis er anlagt før vikingetiden, idet navnet ender på -sted. Den oprindelige del af landsbyen er et typisk eksempel på en uregelmæssig vejforsteby. De uregelmæssige vejforstebyer er ofte tilpasset lokale terrænforhold, hvor byens gårde ligger langs med kanten af naturlige lavninger, som derved kommer til at bestemme byens udformning. Vrensted ligger på en relativ flad yoldialv, hvor terrænet er fyldt med små lavninger, som byens gårde grupperer sig rundt om. Den store forte med spredte klynger af gårde og huse er stadig intakt, selv om nye huse er kommet til.

Byen i landskabet

Byen ligger på et plateau let hævet over de omgivende engarealer. Byens store træer er en kontrast til det omgivende åbne land, og byen fremtræder fra omgivelserne markant i landskabet.

Byens udvikling

Vrensted, hvis oprindelige gårde var beliggende med forten som naturligt centrum, blev stationsby i 1913. På grund af stationens placering og koblingen til områdets vejnet udviklede landsbyens nordlige del sig herefter kraftigt. Gaderne i stationsbyen er i kontrast til den oprindelige by lige med muremesterhuse tæt ved siden af hinanden og helt ud til vejen. Byens nordlige udvikling er sket omkring indfaldsvejen fra nord, og

senere er der bygget parcelhuse. I byen kan de to udviklingstrin meget tydeligt opleves – vejfortebyen og stationsbyen. Både stationen og jernbanen er i dag nedlagt. Der er i de nyere kvarterer anvendt navne, for eksempel Kirkemarksvej, der refererer til kulturarven i området.

Bevaringsværdier og helhedsindtryk

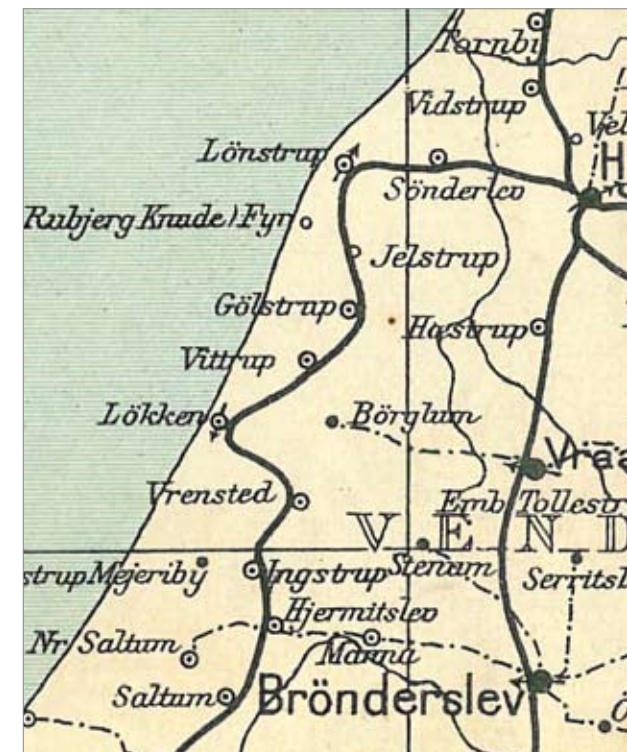
Af særlige bevaringsværdier findes oplevelsen af gårdene omkring forten, den regelmæssige stationsby med de stramme gaderum, byens grønne struktur i kontrast til det åbne omgivende landskab, samt kontrasten mellem byens to udviklingstrin. Yderligere findes enkelte bygninger, såsom den gamle stationsbygning som rummer særlige værdier.

Gadekæret i Vrensted

Perspektivering

Vrensteds udviklingsmuligheder knytter sig til, hvad der er unikt i byen, og hvad der kan skabes af værdier. Yderligere gør afstanden til vestkysten Vrensted attraktiv for eksempel som en by, hvor fritidsboliger kunne indrettes i tidligere helårshuse. Dette kan medvirke, at husene vedligeholdes og ikke forfalder. Den tørlagte Ingstrup Sø kunne, hvis den gendannes, ligeledes være et aktiv for byen. De mange gårde i byen giver byen et spændende præg, der også kan udnyttes positivt.

Kortet viser lokalbanen gennem Vrensted fra Post og Telegrafkortet 1932

Byfortællinger

Vrensted var i gamle dage et vejcentrum, og en stor del af byens beboere havde bierhverv med ulovligt salg af øl og brændevin. Det hed sig om Vrensted: "At den der kunne gå gennem Vrensted uskænt, kunne gå igennem Helvede ubrændt". I 1668 blev der givet bevilling til en kro, der igen blev nedlagt i 1773 (Trap).

Kortene viser Vrensted i 1886, 1960'erne og i dag

Vrensted - landsbyidyl tæt ved kirken

3.4 Gammel Vennebjerg

Gammel Vennebjerg er en landsby, som sandsynligvis er opstået før vikingetiden, da navnet ender på -bjerg. Navnet er relateret til landsbyens højtliggende placering som en mindre bebyggelse på morænebakkeøen. Vennebjerg nævnes første gang i skriftlige kilder i 1231 som Vvinæbærgheret og senere i 1350 som Winbergh. Det gamle danske ord "win" kan betyde "eng", og stedsnavnet kan altså betyde "bakken ved engen".

Bebyggelsen skal ikke forveksles med landsbyen Vennebjerg sydøst herfor på begge sider af Skallerupvej. Denne landsby opstod senere og har måske været årsag til den forholdsvis ringe udvikling i Gammel Vennebjerg. Strukturen kan karakteriseres som en vejklungeby, hvor gårde og huse er beliggende ved det netværk, som byens veje danner.

Byen i landskabet

Vennebjerg Bakke skyder op som en ø af havet, og for ca. 14.000 år siden var bakken netop en ø i Ishavet. Ved den senere isafsmeltning og landhævning blotlagdes Ishavets omliggende flader med lermuldet og frugtbar jord, hvorimod partier af bakkeøen var mere sandet. Mennesker har sandsynligvis bosat sig på bakken i yngre stenalder, og partierne med sandet jord har været let at bearbejde med datidens redskaber. Øverst på bakken findes en gravhøj, som har fået navnet Klangshøj (kote 69), og denne høj og ca. 20 andre (nu forsvundne) høje i omegnen vidner om menneskelig aktivitet i området både i stenalder og bronzealder.

Udsigt fra Klangshøj over Vennebjerg Kirke og landskabet

Boliger i Vennebjerg

Klangshøj har gennem århundreder været benyttet som bavehøj. Efter kristendommens indførelse var det naturligt at opføre en kirke her.

Fra kirken og Klangshøj åbner sig en af de mest storslåede udsigter mod vest til Rubjerg Knude, Mårup Kirke og Lønstrup med Vesterhavet som baggrund. Mod syd ses i klart vejr Børglum Kloster og i det hele taget et typisk vendsysselsk landskab med spredtliggende ejendomme.

Teorier om Klangshøjs navn

- Kirkens klokkestabel har oprindeligt været anbragt her
- Her har ligget et klokkestøberi
- Ved højfoden mod sydøst inden for kirkediget har man ifølge Nationalmuseets gamle sognebeskrivelse "iagttaget to rejste Sten med Overligger over. Det fortælles, at en Prins ved Navn Klank ligger begravet i Højen".

Fredningen fra 1951:

Uheldige bygningsopførelser nær kirken var årsag til, at Kgl. Bygningsinspektør arkitekt E. Packness i 1947 rejste fredningssag for arealer omkring Vennebjerg Kirke. Til støtte for sin henvendelse til fredningsnævnet anførte han, at "Vennebjerg Kirke måske er den skønnest beliggende i landet, men at kirkebakken helt står i fare for at ødelægges, bl.a. af en rejsestald af pandeplader, en hønsegård og en bygning, der er under opførelse nordvest for kirken." Fredningsnævnet fandt efter en besigtigelse, at "hele partiet er af en sådan landskabelig skønhed, at det bør bevares for eftertiden og derfor fredes, således at den endnu fritliggende kirke og kirkebakke kan friholdes for bebyggelse og bevoksning af træer og buske i en sådan højde, at den milevide udsigt fra og mod kirkebakken til alle sider ikke ødelægges". I henhold til fredningsnævnskendelse af 1948 og overfredningsnævnskendelse fra 1951 blev der afgrænset 6 ha omkring kirken, hvor landbrugsjorderne fortsat kan udnyttes som landbrugsjord, men de må ikke yderligere opdyrkes eller beplantes. De fredede arealer må ikke bebygges under nogen form, og de aktuelle uheldige bygninger blev fjernet. Den egentlige kirkebakke skal henligge i græstørv, og der må ikke ske ændring af terrænformerne. I øvrigt findes der også vest for Lønstrupvej findes en udsigtsfredning på 18 ha af Vennebjerg Bakke.

Aftaleplanen fra 1981:

Planen omfatter ca. 30 ha, hvor der af hensyn til kirkens fremtræden i landskabsbilledet principielt ikke bør finde ændringer sted. Dette omfatter hele området afgrænset af Klangshøjvej, Lønstrupvej og Skallerupvej. Indbliksmulighederne til kirken må ikke forringes, hvilket der skal tages hensyn til, hvis der undtagelsesvis tillades ny bebyggelse. Bebyggelse skal gives en sådan form og udføres med sådanne tag- og facadematerialer, at der opnås bedst mulig overensstemmelse med de eksisterende ældre huse. Yderligere beplantning på skråningsarealerne nord, vest og syd for kirken bør undgås.

Byfortællinger

På Klangshøj ses lidt nord for det højeste punkt en svag, lidt fugtig sænkning i højen. Her fandtes indtil omkring 1900 helligkilden Vor Frue Kilde. Sagnet fortæller, at kilden sprang, hvor "Hr. Søren nedmaner Krykke-Maren". Kilden er herefter blevet betragtet som hellig, idet man mente, at dens vand havde helbredende virkning. Man bragte takfre til kilden i form af nedkastede mønter, men historien vil vide, at disse mønter ofte blev fisket op af den stedlige befolkning eller af den lokale præst. Normalt anså man det for givet, at en helligkilde mistede sin kraft, hvis ritualerne ikke blev overholdt. Således mistede kilden ved Klangshøj sin kraft, da "en skabet stud blev badet deri".

Set udefra opleves Vennebjerg Kirke og Klangshøj vest for tårnet som et markant "landmark", også set fra havet, hvor kirketårnet bruges som landkending. Indblik og udsyn er sikret dels gennem en fredning fra 1951, dels en aftaleplan mellem de kirkelige myndigheder, fredningsnævn, amt og kommune fra 1981.

Det smukke bakkeparti nord for kirken ses på fotoet. Bakkerne, der afræsses, indeholder en righoldig flora.

Byens udvikling

Det historiske kort viser Vennebjerg Bakkes kuperede terræn og bebyggelserne kirke, skole, mølle og spredte gårde. De ældste dele af Vennebjerg Kirke stammer fra den store kirkebyggerperiode i 1100-tallet. Tårnet, som

er opført omkring år 1500, har sikkert været brugt som klokketårn, men glamhullerne er blevet tilmuret på grund af sandflugten.

Kirke og kirkegården med klokkestabel ligger højt i terrænet i udkanten af landsbyens spredte bebyggelse. Gammel Vennebjerg er enestående, ved at den er en af de få landsbyer i Vendsyssel, der har bevaret sit oprindelige præg fra landsbyfællesskabets tid før udflytningen. Landsbyen har haft et gadekær, og gamle folk på stedet har kunnet fortælle om dengang, de løb på skøjter på fælleden. Gadekæret er desværre gennem årene blevet brugt som opfyldningsplads, og i 1970'erne forsvandt den sidste rest af gadekæret i en dyngemurbrokker.

Kirkegårdsdiget ved Vennebjerg Kirke

På kortet fra 1960 ses det, at de gamle vejføringer er stort set uændrede. Landsbyens bebyggelse øst og syd for kirken består/har bestået af ældre huse og landbrugsbygninger samt senere nyere enfamiliehuse, som i nogen grad virker "fremmede" i forhold til den ældre landsbybebyggelse.

Bevaringsværdier og helhedsindtryk

Det nutidige kort viser, at antallet af huse og deres beliggenhed ikke er ændret væsentligt siden 1960. Det skyldes dels fredning og aftaleplan og dels stram administration af planlovens landzonebestemmelser, der hindrer uplanlagt spredt bebyggelse i det åbne land. Hvad man ikke kan aflæse af kortet er, at der i løbet af de seneste år er sket nogle få, men for landsbymiljøet centralt beliggende, om- og nybygninger, hvor det kan diskuteres, om materialer og form har taget tilstrækkeligt hensyn til det oprindelige miljø.

Et eksempel er den gamle ydmyge skolebygning umiddelbart nordøst for kirkegårdsdiget, som ved ombygning med balkon og glaserede tagsten samt nyt haveanlæg nu fremstår ganske anderledes.

Kortene viser Gl. Vennebjerg i 1880'erne, 1960'erne og i dag.

Perspektivering

Vennebjerg Bakke passeres på vej mod Lønstrup, og bakken ligger således markant i et område med stor turisttiltrækning. De landskabsoplevelser og kulturværdier, som de besøgende får ved Vennebjerg Kirke, i Gammel Vennebjerg og ved Vennebjerg Mølle, hvor der er aktiviteter i sommerperioden, kan med fordel formidles målrettet ved passende skiltning og oplysning.

I Kommuneplanen er Gammel Vennebjerg ikke afgrænset som landsby, skønt bebyggelsen ikke tåler udvidelse med nye kvarterer, som vil kunne ødelægge områdets autenticitet.

3.5 Poulstrup

Poulstrup kan karakteriseres som en vejklyngeby, og navnet – med efterleddet, gammeldansk -thorp (-trup) – gør det sandsynlig, at landsbyen er opstået som en udflytning. Forleddet, det kristne mansnavn Poul, viser, at udflytningen er sket i middelalderen. Vest for byen ligger en række gårde, der allerede i middelalderen var en lille landsby, "Nederbyen" med Vrejlev Kloster som den store jordbesidder. Vrejlev Kloster blev grundlagt i 1100-tallet som et præmonstratenserkloster for nonner under Børglum munkekloster. Ved Nederbyen fandtes asylet "Poulstrup Hospital", der tilhørte klostret (nøjagtig beliggenhed kendes ikke). Bebyggelsen har inden for de seneste 100 år udviklet sig fra enkeltliggende gårde samt landarbejderboliger til Vrejlevkloster Hovedgård, til den karakteristiske langstrakte randbebyggelse langs Hovedgaden.

Byen i landskabet

Byen Poulstrup ligger i tilknytning til herregårdslandskabet ved Vrejlev Kloster og kirken, hvor der kan spores rester af en oldtidsvej mod klostret, af middelalderens transportveje, og af Frederik den 3.'s "kongevej" op gennem Vendsyssel. Omegnens natur er varieret, for eksempel kan nævnes Poulstruplund nord for byen og den nærliggende Tollestrup Mose mod sydøst, hvor hver ejendom i Poulstrup og Tollestrup ejede en moselod. Her findes to afmærkede stier i landskabet

I TRAP oplyses det, at der har ligget et hospital stiftet af frk. Sophie Kristine Juel. Denne bygning brændte i 1753, og et andet hospital blev bygget, men revet ned i 1828.

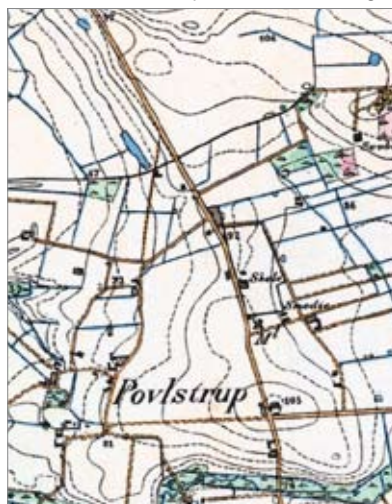
med formidling om naturen og offerfund fra stenalder og jernalder.

Byens udvikling

På målebordsbladet fra 1878 ses spredtliggende bebyggelse bl.a. med den ældste skole fra ca. 1800, smedie og mølle. De spredte bygninger ligger i et åbent skovløst område.

Mejeriet Alfaholm blev oprettet 1886 som Vendsyssels første andelsmejeri, og snart opstod her et lille samfund med servicevirksomheder for landbruget, f.eks. to smedjer. Mejeriet blev opført mellem "dej søjer sme" og bageriet. Derudover lå enkelte boliger i nærheden, og i tiden op til 1900 opførtes yderligere fem huse ved mejeriet. Et postkort fra omkring 1900 viser Hovedgaden som en jordvej med træplantninger foran husene. Senere kom chaussebelægning.

Kortene viser Poulstrup i 1886, 1960'erne og i dag.

Udsigt fra Nederbyen mod Vrejlev Kloster og kirken

I perioden 1900-20 opførtes 16 huse nær mejeriet, samt 11 huse og 3 gårde ved og nord for Gl. Rønnebjergvej. I 1920'erne fyldtes "hullerne" ud i den sydlige bebyggelse. Disse to husgrupper fremgår af et målebordsblad dateret 1929. Her ses også Poulstrup Skole opført 1903 ved Munkholmvej, Missionshuset Bethania fra 1901, jordemoderhus m.v. Derudover kan nævnes købmandsgård med pakhus og stalde, forsamlingshus og cementstøberi.

Skoven Poulstruplund blev plantet som plantage i 1906 på initiativ af lokale bønder med støtte fra Hedeselskabet. Der blev oprettet et anpartsselskab med henblik på at tilplante de sandede jorder nord for byen. En del af området blev ikke tilplantet, men udlagt i græs, og det blev efterhånden stillet til rådighed for boldspil. I 1933 anlagde byens borgere en festplads med talerstol i skoven, og denne "grundlovsplads" var i mange år ramme om 5. juni-festerne, som trak folk til fra hele omegnen.

Der var stor tilflytning til byen således, at byen i 1950'erne var oplandscenter med ca. 25 dagligvareforretninger og servicevirksomheder. En af de største arbejdspladser var en karrosserifabrik med 30 ansatte.

I 1965 blev Vrejlev-Hæstrup Skole opført i den sydlige del af Poulstruplund Plantage. De nyeste boligområder er parcelhuskvarterer fra 1970'erne omkring sideveje til Hovedgaden.

Der er i dag ikke mange forretninger tilbage i byen, men der er stadig købmand, pengeinstitut og nyere erhvervsvirksomheder såsom betonvarefabrik.

Bevaringsværdier og byggeskik

En væsentlig del af husene langs Hovedgaden og sidegaden Birkager er præget af påvirkningen fra "Bedre Byggeskik". Disse huse er værd at bevare med deres oprindelige udseende, da de er fine eksempler på dansk håndværksmæssig byggetradition.

Byen rummer i øvrigt flere gode gamle træer og trægrupper, som har betydning for det samlede gadebillede.

Perspektivering

Byen ligger trafikalt godt ved en motorvejsafkørsel. Foreningslivet blomstrer, der er gode institutioner og skole, sportshal, boldbaner, rideklub, legepladsen Børnenes Jord m.v., og Poulstrup blev kåret til Årets Børneby 2006 af Nordjyllands Amt og DR Nord. Samme år indviede byen en 5 km lang travesti "Klosterruten". Byen har med sin spændende kulturhistorie, sine mange faciliteter og det omgivende varierede landskab potentiale til videre udvikling – ikke mindst i kraft af mange borgerinitiativer og mulighed for at få gavn af landdistriktsmidler. Tilknytningen til Vrejlev Kloster kan på sigt ligeledes blive et større aktiv for byen.

Byfortællinger

Den bedst kendte fortælling fra byen og egnen er Anne Marie Løns roman "Prinsesserne", en skildring af to vendsysselske gårdmandsdøtres opvækst og hele liv fra 1923 til 1980'erne, tæt forbundet til hinanden af familiens skjulte tragedier, af deres håndtering af kvinderollen og af landbrugets krav.

Prinsesserne blev de kaldt, de to smukke proprietærdøtre til Roseneng Storgård (forbilledet er Rønnebjerg Storgård). Valborg er den viljestærke, Violet er den charmerende, og tilsammen driver de efter faderens død det store landbrug. Men skæbnen har slået en klo i familien, og lykken er opbrugt på den store gård. Mens landbruget passes, accelererer det private forfald af stuehuset og af søstrene selv.

Familiens gravsted findes på kirkegården ved Vrejlev Kirke.

"Bedre Byggeskik"

"Bedre Byggeskik" var en landsforening af arkitekter og andre interesserede stiftet i 1915 med det formål "at højne og udvikle den almindelige danske bygningskultur". Husene, der er velproportionerede og lidt beskedne, har tydeligt sat sit præg i mange byer. I 1918 udgav landforeningen til Bedre Byggeskik en betænkning om bebyggelsesforhold i stationsbyerne. Heri indgik tanker om bl.a. vejnettets udformning og tekniske forhold der giver et indtryk af datidens byplanmæssige ideer.

Bedre Byggeskik-huse langs hovedgaden

3.6 Mosbjerg

Det oprindelige Mosbjerg lå en smule vest for Uggerby Å ved Mosbjerg Kirke. Landsbyen, der nu stort set er udflyttet, hed tilbage i 1419 Musbergæ. Endelsen "-bjerg" henviser til beliggenheden højt i landskabet. I takt med landboreform og industrialisering blev det nye, nuværende Mosbjerg anlagt, hvor landevejen mellem Sindal og Jerup krydser vejen fra Eskær Hovedgård nord for byen til Hørmested mod syd.

Mosbjerg er en slynget vejby, hvis overordnede veje er tilpasset de lokale terrænforhold.

Byen i landskabet

Mosbjerg ligger markant på en østvendt skråning på kanten af det skovklædte bakkelandskab omkring Tolne og engdragene mod syd og vest. Hele området er hævet havbund fra Yoldiahavet, der indtil for godt 10.000 år siden dækkede store dele af Vendsyssel. Den tørlagte havbund er siden blevet gennemskåret af ådalene fra Uggerby og Skærum Å. Det meget kuperede terræn på østsiden af Mosbjerg er også hævet havbund – et højtliggende plateau – men her har efteristidens smeltvand og regnvand eroderet dybe dale i terrænet, der derfor kaldes for "falske bakker".

Syd og vest for Mosbjerg er landskabet åbent og lavtliggende, med den slyngede Uggerby Å mod vest og Grårup Bæk umiddelbart syd for byen.

Nord for Mosbjerg ligger Eskær Hovedgård i et fredet herregårdslandskab med karakteristiske store, åbne markfelter, der naturligt er placeret på de flade arealer.

Byfortællinger

Mosbjerg-egnen fik sin egen heksefortælling under hekseforfølgelserne i 1600-tallet. Mette Jensdatter, kaldet "Hose Mette", blev brændt 23. februar 1623 for hekseri på gården "Våen". En blandt de mange anklager lød på, at hun og nogle medsammensvorne hekse og troldmænd ved trolddomskunster var skyld i ejeren af Våens sygdom.

Umiddelbart øst for Mosbjerg, i de kuperede bakker, findes et stort område med mange gravhøje. Området, kaldet Ellevehøje, fungerer i dag som hhv. frilandsudstilling for de forskellige landskabsformer med oldtidsminder og andre kulturspor, og som landbrugsmuseum på gården Bjørnager. Området er en del af Vendsyssel Historiske Museum.

Byens udvikling

I løbet af 1800-tallet bliver der bygget mølle, smedje og kro, hvor Hørmestedvejen krydser landevejen mellem Hjørring og Frederikshavn. Også mindre huse, pakhuse og skole følger efter og dermed er udviklingen af det nye Mosbjerg i gang.

I 1889 starter landmænd fra Hørmested og Mosbjerg-egnen et fællesmejeri, som bliver placeret centralt for bønderne, tæt ved vejkrydset. Fire år senere bliver mejeriet til et andelsmejeri og går ved den lejlighed bort fra "studedrift" til moderne dampmaskineri.

Omkring 1900 bliver kroen nedlagt og omdannet til købmandshandel. Butikken bliver i 1919 til Mosbjerg Brugsforening, i dag Dagli'Brugsen, Mosbjergs eneste dagligvarebutik. Sådant var det dog ikke op gennem

Mosbjergvej, Mosbjerg

forrige århundrede. Fire små skoler i Mosbjerg Sogn bliver i 1953 afløst af en ny, og stadig eksisterende, centralskole, og på samme tid blomstrer byens forretninger og håndværksvirksomheder. De følgende årtier bliver mærket af den generelle afvandring til større byer, men Mosbjerg har dog siden oplevet flere nybyggerier og har siden halvfjerdsere holdt et nogenlunde stabilt befolkningstal.

Kortene viser Mosbjerg i 1880'erne, 1960'erne og i dag.

Bevaringsværdier og byggeskik

Bebyggelsen ved vejkrydset og umiddelbart nord for dannede indtil for nylig et fint og intenst byrum i forhold til byens størrelse. Indenfor de sidste par år er byens karaktergivende pakhús nedrevet og har givet plads til parkering og med tiden en udvidelse af Brugsen. Mosbjerg Kro brændte i vinteren 2005, og den er endnu ikke genopbygget. De nuværende bygninger ligger i gadelinien og har typisk høje sokler, og dermed facader, på grund af terrænfaldet. Husene op langs Mosbjergvej ligger med facaderne parallelt med vejen, med små haver foran bygningerne. Flere steder langs vejens forløb er der fine udsigter over det omkringliggende landskab.

Perspektivering

I lyset af, at der i Mosbjerg er mulighed for yderligere bosætning, er der god mening i at fremhæve Mosbjergs særlige landskabelige og kulturhistoriske kvaliteter. Byen ligger i overkommelig afstand fra større byer som Sindal, Frederikshavn og Hjørring, og har i de seneste årtier haft et stabilt befolkningstal lige i underkanten af 300. Byens størrelse taget i betragtning er der et aktivt foreningsliv og folkeskole til og med 7. klasse. Der er også på det seneste anlagt legeplads midt i byen, og en bygning ved Mosbjerg Skole er blevet omdannet til kulturhus for byens borgere.

Mosbjerg er omkranset af flere forskellige landskabstyper: Ådalen ved Uggerby Å, herregårdslandskabet omkring Eskær Hovedgård og bakkerne mod øst med de mange gravhøje og andre historiske spor, som i det hele udgør en særlig kvalitet ved byen. En større tilgængelighed til områderne fra byen, for eksempel ad markskel og små stier, kunne synliggøre og øge kvaliteten. Mosbjerg ligger allerede i dag på regionens friluftsruter. Ved Uggerby Å er der etableret en primitiv lejplads og byen passerer, hvis man følger den lokale cykelrute.

3.7 Dvergetved

Dvergetved er en vejklyngeby, der er kendetegnet ved, at byens gader danner et netværk med gårde og huse uregelmæssigt fordelt i klynger.

Dvergetved stavedes i 1419 Dywrtwed, hvilket antagelig er en fejlskrivning af Dwyrtwed. Forleddet kan komme af ordet "dværg" i betydningen "krøbling" eller blot "lille" og efterleddet af "tved", der betyder "rydning". På baggrund af endelsen -tved formodes byen at stamme fra vikingetiden og refererer til datidens omfattende skovrydninger. Dvergetved kan altså betyde "krøblingens skovrydning" eller "lille skovrydning".

Tilbage i 1688 var der 6 fæstegårde i byen med i alt 10 fæstere samt fire huse med fire fæstehusmænd. Landsbyen var delt i lige ejerskab mellem Skårupgård og Linderumgård mod sydvest. Alle gårdene blev i matriklen boniteret til mellem 5 og 9 tønder hartkorn, hvilket var store gårde efter datidens målestok.

Byen i landskabet

Dvergetved ligger på randen af morænebakkerne med det udstrakte lavland øst for byen. Nord og vest for landsbyen ligger store skovarealer i tilknytning til Tolne

Bakker. Syd for byen løber jernbanen Hjørring/Frederikshavn. Det overordnede indtryk er en åben landsby med spredte, mindre huse og "upolerede" haver, der giver en god overgang og sammenhæng mellem bebyggelserne. I byen er der en del store træer, som trækker de omkringliggende skove ind i landsbyen.

Byens udvikling

Efter landboreformen og udflytningen er Dvergetved stort set bevaret intakt. Byens gårde er kun i ringe grad blevet udflyttet og kan stadig opleves som en del af landsbyen. Imellem gårdene ligger et mindre antal små huse. Antallet af gårde og huse har stort set været uændret de sidste par hundrede år, og der har i tidens løb ikke været nævneværdig erhverv eller detailhandel. Umiddelbart nord for byen er der indenfor de senere år lavet "put and take" fiskesøer med tilhørende butik på gården Nørgård. Søerne ligger på engområdet nedenfor bakkeranden. Øst for Dvergetved, hvor Skærum Å krydser vejen mod Kvissel ligger Nygårdsmølle, en restaureret vandmølle med fisketrappe, der i dag fungerer som selskabsrestaurant. Møllen har i tiden løb både kværnet korn og produceret elektricitet til Kvissel og Dvergetved.

Kortene viser Dvergetved i 1880'erne, 1960'erne og i dag.

Bevaringsværdier og byggeskik

Den gamle landsbystruktur og -karakter er et særkende for Dvergetved. Vejforløbet, som skærer gennem byen på kryds og tværs, er meget karaktergivende og landsbyens struktur understreges af den spredte bebyggelse, der bindes sammen af åbne, grønne arealer i byen.

Perspektivering

Tolneruten, en regional cykelrute og den nationale cykelrute Hærvejsruten går begge gennem Dvergetved. Hærvejsruten kommer fra syd gennem skovene og bakkerne ved Skårupgård og støder til Tolneruten i Dvergetveds vestlige udkant og drejer af mod Tolne. En passende informationsskiltning her kunne anspore til en afstikker ind i Dvergetved by. Formålet med at øge synligheden af fortidens landsbystruktur og bondekultur, kunne være at styrke identiteten og selvforståelsen blandt byen borgere og bidrage til større turistmæssig interesse.

Dvergetved set fra sydvest mod banen

3.8 Vogn

Landsbyen Vogn kendes tilbage til 1355, dengang med stavemåden Oorn og senere, i 1419, som Worn. Navnet stammer muligvis fra det gamle danske ord "ware", der betyder udyrket areal eller udmark. En anden tolkning af navnet peger på, at navnet er et vandløbsnavn, dannet af det gammeldanske "orn" eller "urn", der er beslægtet med ord, der betyder regn, fugt og vand.

Vogn hører til den ældste gruppe landsbyer i Vendsyssel og karakteriseres som en vejklungeby med randbeliggenhed. Husene ligger ved et netværk af veje i en uregelmæssig klynge for foden af morænebakkerne, så tilpas højt, at man har udsynet over de lavere liggende enge og moser mod øst, uden dog at være generet af lugt og fugt fra dem. Samtidig har bakkerne mod vest beskyttet landsbyen mod den fremherskende vestenvind.

I Vogn kan man stadig fornemme den gamle landsbystruktur fra før landboreformen og udflytningen i slutningen af 1700-tallet, med gårde tæt samlet i byen. I 1987 blev der udfærdiget en bevarende lokalplan for landsbyen, netop for at fastholde de landskabelige og kulturhistoriske kvaliteter, som byen har.

Byen i landskabet

Vogn ligger ved kanten af den gamle nordkyst af Vendsyssel. Øst for byen ligger de store lavområder, der i ældre stenalder var havbund. Da havet trak sig tilbage, opstod der små indsøer mellem sandrevlerne (rimmer/dobber) som med tiden blev til enge og moser. Bebyggelsen ligger i bunden af en kort nordøstvendt erosionskløft, der åbner sig mod engen omkring Vien Bæk. Mod vest og syd rejser de stejle morænebakker sig over husene.

Det bakkede landskab er oprindeligt et plateau, der har fået sin kuperede karakter af erosion fra nedbør og smeltevand. Karakteristisk for Vogn er også den megen beplantning, der sine steder giver fornemmelsen af at bevæge sig igennem tunneler, dannet af løv.

Byens udvikling

Middelalderens Vogn har set meget udyrket ud, deraf sandsynligvis også navnet. Mellem landsbyens gårde havde man alsædejorden, den fælles jord, samt bymarkerne. Mellem disse jorde i byen havde man typisk ikke hegn eller gærder, og da man samtidig brugte at lade dyrket jord hvile i op til 6 år, var den overvejende del af bynære jorde rene græsmarker.

De eksisterende gårde i Vogn går tilbage til 1700-tallet, hvor der i byen – ifølge Christian d. V.'s matrikel fra 1688 – var 7 gårde og 10 huse med jord.

Efter landbrugsreformen i 1797 begyndte man, som mange andre steder, også i Vogn en udflytning af landsbyens gårde, men som noget særligt ved Vogn blev mange af gårdene i byen, så den oprindelige landsbystruktur stadig kan fornemmes.

I slutningen af 1800-tallet blev også Vogn præget af industrialiseringen. Vogn Mølle blev etableret og siden hen kom mejeriet, købmandshandelen og en sparekasse til. Omkring de nye virksomheder, der lå ved Jerupvej, blev også bygget boliger, og byen fik sit nye centrum her.

Vogn ligger smukt i det markante landskab

Vogn fik egen skole i 1909, men den blev nedlagt igen i 1954, da man bygger Mosbjerg Centralskole. Vogn Mølle fungerede indtil sidst i 1930'erne, men blev få år efter opkøbt og nedrevet. Mejeriet lukker i 1963, sparekassen ligeså.

I dag er Vogn domineret af én stor virksomhed - en fiskeindustri med store pakkehaller - og der er ikke nogen detailhandel tilbage.

Bevaringsværdier og byggeskik

Vogn rummer store kulturhistoriske kvaliteter. Den erkendelse har blandt andet ført til en bevarende lokalplan for hele landsbyen, hvori der er lavet en registrering og gennemgang af landsbyens huse, gårde og historie. Særlig to perioder kan aflæses i byens struktur: Tiden før udskiftningen og opblomstringen efter industrialiseringen. På tur gennem Vogn oplever man også en fin vekselvirkning mellem lukkede, nærmest løvtræ-tunneller, og fine udsigter mod de lavere liggende egne mod øst. Fiskeindustrien kan i den forbindelse med fordel skjules mere af beplantning.

Perspektivering

Byens stærke samspil med terræn og natur kan forstærkes ved at genskabe græsningsarealer og overdrev, hvor der er i forvejen er naturlige muligheder for det.

Vogn ligger langs både en lokal og regional cykelrute (Tolneruten), samtidig med at Vendsyssel Historiske Museums område ligger umiddelbart nord og vest for byen. Langs ruterne og på museumsområdet kunne der på skiltning og i foldere også fortælles om Vogns særlige kulturarvskvaliteter. Formålet med en øget synlighed ville være at styrke identiteten og selvforståelsen blandt borgerne i Vogn, samt at bidrage til større turistmæssig interesse.

Byfortællinger

I sin ældste form var Vogn overvejende beboet af gårdmænd, også kaldet "grander". De mødtes ved "grandestævner" forud for vigtige fælles beslutninger om for eksempel såning og høst. Mødestedet var Grande-pladsen i den sydlige del af byen, som også var landsbyens naturlige centrum. Selvom der også dengang var såvel husmænd, småbesiddere og håndværkere i Vogn, blev de ikke regnet med i landsbyfællesskabet og havde ingen indflydelse på beslutningerne.

Kortene viser Vogn i 1886, 1960'erne og i dag.

Byhuse i Vogn, i midten den gamle skole

KULTURMILJØET VED VOGN

Landsbyen Vogn, gårdene Bjørnager og Højen samt hovedgården Eskær udgør et sammenhængende spændende kulturmiljø. Inden for dette kulturmiljø er det muligt at iagttage historien om bosætning og liv over en lang periode. Her findes fortidsminder fra sten-, bronze- og jernalder samt landsbybebyggelse og spændende godslandskaber fra historisk tid. Området har af det tidligere Nordjylland Amt været udpeget som værdifuldt kulturmiljø, og er på den måde et beskyttet og allerede aktivt kulturmiljø med formidling mv. Området er her beskrevet for at vise det sammenhængende kulturmiljø.

Kulturmiljøet er beliggende i Mosbjerg sogn tæt ved Sindal. Områdets østlige del er præget af et stærkt kuperet morænebakkelandskab med en del småskov, især mod syd, mod nord ligger den større Eskær Skov. Den vestlige del, fra området omkring Ellevehøje, falder mere jævnt ned mod Eskær. Undergrunden domineres af moræne- og smeltevandssand med pletter af smeltevandsler og områder præget af flyvesand. Terrænet er karakteriseret ved kløfter med smeltevandstør, Grårup Bæk, og kløfterne ved bakkernes nordøstlige kam.

Gård midt i Vogn

Fortidsminder

Jerupvej, landevejen mellem Sindal og Jerup, deler området med fortidsminder i et sydligt med spredte gravhøje og grave, og et nordligt med flere koncentrationer af høje og grave. På kulturmiljøarealet findes følgende fredede fortidsminder: 36 rundhøje, tre langhøje, et dyssekammer, fem stenbyggede grave og en skålsten. Dyssekammeret og langhøjene er fra yngre stenalder, 3500-2800 f. Kr. Blandt rundhøjene kan de fleste, nemlig 22, betragtes som storhøje, dvs. høje af to meters højde eller mere. Storhøje henføres til ældre bronzealder, 1700-1100 f. Kr. De mindre rundhøje kan være fra såvel sten- som bronzealder. Skålstenen er fra bronzealderen. De fem stenbyggede grave stammer fra ældre romersk jernalder, 1-200 e. Kr.

Ingen af højene fremtræder uforstyrrede. Alle er mere eller mindre mærkede af tidligere, ikke fagmæssige gravninger, stenhentning og skattejagt. Desuden er de høje, der er beliggende i åbent land mere eller mindre bevoksede, langt de fleste dog i mindre grad. Generelt må bevaringstilstanden, trods gamle skader og bevoksning, siges at være god.

Landsbybebyggelsen Vogn

Landsbyen Vogn ligger i bunden af en kort erosionskløft, der mod nordøst åbner sig ud mod engarealerne omkring Vien Bæk. Vogn hører til i den ældste gruppe af landsbybebyggelse i Vendsyssel og karakteriseres som en vejkyngbeby med randbeliggenhed. Randbeliggenheden hentyder til den markante landskabelige placering mellem et højereliggende plateau og et lavere, ofte fugtigt, område. Byen består af en uregelmæssig gruppe af gårde og huse, som er placeret i forhold til et oprindeligt net af veje.

Bebyggelsens lokalisering er bestemt af tre faktorer: De fysiske forhold (landskab og klima), de erhvervsøkonomiske forhold (landbrug, især kvægdrift har været det

dominerende erhverv) og datidens samfærdselssystem (de omkringliggende byers placering og de deraf opståede vejforbindelser).

Den bevarende lokalplan for Vogn, der trådte i kraft juni 1989, har ikke kunnet hindre en funktionstømning af byen, selv om planen indeholder muligheder for udbygning i form af boliger såvel som mindre erhverv. Planens hovedformål er, ud over at sikre det eksisterende landsbymiljø med dets karakteristiske bebyggelse af en blanding af gårde og byhuse, også at bevare karakteristiske træer, passager og landskabselementer. En række bygninger anses for at være bevaringsværdige bl.a. Bakkehuset, Vester Storgård, Nørre Storgård, Vogn Smedie og Vogn gl. skole. Ligesom flere huse og gårdsanlæg har betydning for bybilledet og byens helhedsindtryk, mens andre bygninger skæmmer helhedsindtrykket.

Bjørnager

Gården Bjørnager er beliggende i en slugt neden for Bjørnager bakke med udsyn mod øst til engarealerne langs Bollerhede bæk. Gårdens historie kan opdeles i to klart adskilte perioder. Den ældste bebyggelse på ste-

Bronzealderhøje – Ellevehøje – i området mellem Vogn og Eskær Hovedgård

det kan føres tilbage til 1600-tallet, men er sandsynligvis ældre. Under Torstensson-krigen i 1644 berettes, at Eskær og Bjørnager skove blev forhugget af svenskerne. I Bjørnager skov gik det således ud over 29 bøgetræer.

Nedlæggelsen af den tidlige bebyggelse ved Bjørnager er sandsynligvis sket i sidste halvdel af 1600-tallet. I forbindelse med hovedgården Eskærs udstykning i 1803-1804 opstår Bjørnager igen som selvstændig ejendom. Det sker i form af et enlænget hus med to stuer, køkken og loft i den ene ende samt stald og lade i den anden ende af huset. Omkring 1817 udvides ejendommen med nye bygninger: en lade og en stald syd for beboelsen.

1851 opførtes nyt stuehus, som stadig eksisterer og beboes. Samme år oprettedes et pottemageri og teglværk med bolig for teglbrænderen sydvest for gården. Teglpåproduktionen, der omfattede mur- og gulvsten, ophørte 1915, da tiden var løbet fra det gammeldags teglværk. Pottemageriet er ikke nærmere omtalt.

Omkring 1930 blev de gamle avlsbygninger revet ned og nye opført samme sted. Bjørnagers sidste ejer dr. pharm. Else Krag Andersen foretog omfattende moderniseringer på avlsbygningerne i begyndelsen af 1960'erne. Hun tilbød i 1966 Vendsyssel Historiske Museum at overtage ejendommen på favorable vilkår, da en rentabel drift af Bjørnagers jorder med den stigende mekanisering ikke var særlig gunstig. Overdragelsen gennemførtes på den måde, at staten i 1967 overtog ejendommen, hvorefter museet fik overladt brugsretten.

Som Bjørnager fremstår i dag, er ejendommen ude af oprindelig drift som land- og skovbrug. Driftsformen udmønter sig nu i udstilling i de tidligere avlsbygninger. Beboelsen er udlejet. Avlsbygningernes anvendelse til udstillingsbygninger har afstedkommet indre ombygninger, men det har ikke påvirket bygningernes ydre. Bevaringstilstanden er generelt god.

Højen

Gården Højen var oprindeligt beliggende i Vogn by under navnet Damsgård. Ved udskiftningen i 1797 flyttedes gården ca. en km vestpå til sin nuværende beliggenhed. Gården var fæstegård under Eskær, indtil den i 1806 blev udstykket.

Gården er udvidet i flere tempi, bl.a. i 1866, hvor et nyt nord-syd orienteret langhus opførtes. Denne bygning er stadig i brug som beboelse. I begyndelsen af 1900-tallet tilkøbtes 12 tdr. land og avlsbygningerne udbyggedes med kostald øst for stuehus 1907 og lade syd for stalden parallelt med stuehuset i 1912. Seneste udbygning skete 1954 med endnu en kostald, der blev placeret syd for laden.

Ejendommen blev solgt i 1975 til Miljøministeriet, for efterfølgende at indgå i det kommende landskabs- og landbrugsmuseum sammen med Bjørnager. Stalden fra 1907 blev nedrevet i 1983 og en informationsbygning blev opført lidt nordligere. Bygningen indeholder udstillinger om Bjørnager, Højen, husmandsstedet, Eskær og landskabet. Staldbygningen fra 1954 blev i 1987 til lejrskole.

Formidling af kulturmiljø - indgang til Højen

Højen-Bjørnager - udsigt fra gravhøj

Højen - husmandssted

Bygningerne på Højen er delvis ude af oprindelig drift. Der drives fårehold og landbrug "anno 1915" på husmandsstedet, men begge aktiviteter berører ikke stedets udbygninger. De er i drift som lejrskole. Udadtil fremstår bygningerne stort set, som da de blev opført. Indvendig er der sket store ændringer ved ombygning til lejrskole. Bevaringstilstanden er god.

Eskær

Sædegården Eskær er beliggende på aflejringer af marint sand og grus. Agerjorden, der ligger samlet omkring gården, består af ret god sandmuld. Foruden landbrug drives der skovbrug.

Eskær menes allerede i 1300-tallet at have været adelsgård tilhørende ridder Stig Pedersen Skovgaard, der var hovedsmand. Gården var i adelig eje til 1677.

I matriklen 1662 anføres, at borggården består af et grundmuret hus i ét stokværk samt af et bindingsværkshus ligeledes i ét stokværk. Det grundmurede hus blev nedrevet i 1844 for at give plads til den nuværende hovedfløj med to sidefløje, alle i ét stokværk. Bygningerne, der ligger i en 5 ha stor have, har tidligere været omgivet af grave. Lade og hestestald blev bygget i 1921, svinestald i 1929 og ny kostald i 1954. Alle udbygninger har trætræmpel.

Hovedgården er i drift. Landbrugsmæssigt med dyrkning af kartofler og korn samt opdræt af kødkvæg. Skovbruget drives dels traditionelt, dels med produktion af juletræer og pyntegrønt.

Det samlede kulturmiljø

Kulturmiljøarealet bidrager med en stor oplevelsesvariation inden for et lille område med forskelligartede temaer som fortidsminder, landsby, herregårdsmiljø, og elementer som gravhøje, andre grave, skålsten, hulveje og kulturlandskab. Museumsområdet, med husmandsstedet, bidrager med skiftende aktiviteter samt udstillinger om egnen og udviklingen i landbruget fra slutningen af 1800-tallet og frem til omkring 1950.

Landsbyen Vogn fortæller kulturhistorie fra tiden omkring udskiftningen til i dag. De seks gårde der blev stjerneudskiftet, og som har bibeholdt deres oprindelige placering, giver stor oplevelses- og identitetsværdi. Yderligere viser de en udpræget sammenhæng med naturgrundlaget.

Området ved Bjørnager rummer stor landskabelig skønhed med de træbevoksede bakker, der omgiver bebyggelsen til tre sider. Der fornemmes en klar sammenhæng til naturgrundlaget med stor oplevelsesværdi.

Ejendommen Højen er i sig selv repræsentativ for typen enkeltgårde. De forskellige funktioner på stedet, sammen med udstilling, fortidsminder og landbrug, viser stedets diversitet.

Eskær repræsenterer hovedgård/sædegården, som der i Nordjylland findes flere af. Eskær bidrager med stor oplevelsesværdi i området særligt i form af gårdens beliggenhed i landskabet. Her er det vigtigt at bevare indblikket til gården.

Indkørslen til Eskær Hovedgård

HOVEDGÅRDENE SOM FÆLLES KULTURARV

Hovedgårdene og deres herremænd har spillet en vigtig rolle gennem den danske historie, hvor hovedgårdene har sat deres tydelige præg på dansk udvikling og historie. Særligt i de tidlige tider har hovedgårdene indvirket på lokalsamfundene, som administrativt og juridisk centrum samt som egnens største arbejdsplads. I dag er hovedgårdene ikke længere dominerende i lokalsamfundet, men landskabeligt udgør de stadig et vigtigt og interessant element. Kulturarven, der knytter sig til hovedgårdene og deres omgivende landskab, har en særlig værdi, som er vigtig at bevare for fremtidige generationer.

Hovedgårdenes landskab har typisk ikke forandret sig så drastisk som det traditionelle landbrugslandskab, ligesom bygningerne også vidner om en bestemt tidsperiode. Hovedgårdene og deres omgivelser danner flere steder en slags "tidsøer" i landskabet, hvor gamle strukturer og karakteristiske miljøer omkring de store ejendomme skaber en kontinuitet i landskabet – populært kaldet "herregårdslandskabet".

Eskær Hovedgård

5.1 Hovedgårde i Danmark – en historisk oversigt

Mange af de danske hovedgårde har deres oprindelige opståen i middelalderen (1050 -1536), hvor betydelige godssamlinger af store gårde og hovedgårde nød skattefrihed, mod at herremanden forpligtede sig til at yde Kongen krigstjeneste.

Herremændene besatte endvidere de ledende poster inden for kongerigets administration og inden for kirken, der i middelalderen var en anseelig magtfaktor. Magten i middelalderen var overordnet fordelt mellem kirken, kronen og adelen.

Op gennem renæssancetiden 1536-1660 indtog adelen en mere dominerende position i det danske samfund, som en stat i staten. Den teknologiske udvikling havde gjort riddere og borge umoderne som krigsmaskiner, og herremændene antog således en ny stilling i samfundet, som rigsråd, lensmænd og lærde. Opgøret med den katolske kirke i 1536 og skiftet til protestantisme betød, at kirkens magt blev svækket, hvorved rigsrådet, der bestod af 20 medlemmer af adelen, overtog magten i riget. Kongen blev tvunget til at underskrive en håndfæstning, der fritog herremændene for at betale skat uafhængigt af krigstjeneste. Dette sammen med gode indkomster fra godsdriften, kombineret med administrative og juridiske privilegier i lokalsamfundet, skabte grundlaget for de imponerende bygningsværker, haveanlæg og avlsgårde.

Frem mod 1660 forarmedes landet gennem de mange krige mod svenskerne. Dette tvang kongen til at hæve skatterne, men da adelen nød skattefrihed, blev skatterne pålagt dem, der havde mindst råd. Dette medførte protester fra folket, men da kongen var vellidt af folket, udnyttede han situationen og tvang adelen til

at indføre arveret til tronen, således at kongen kunne regere uafhængigt af rigsrådet, enevældigt. Herved mistede adelen dens privilegier af skattefrihed, og ikke-adelige fik ret til at købe gods.

Fra 1760 til 1800-tallet blev mange hovedgårde ombygget og fornyet, og i 1788 blev stavnsbåndet ophævet, hvilket bl.a. medførte nedlæggelse af adskillige af Kronens godser, og i slutningen af perioden blev udskiftningen gennemført. I forbindelse hermed ophævedes jordfællesskaberne, og ca. 15.000 af de i alt 60.000 husmandsgårde i Danmark blev revet ned og genopført på nye lodder.

Definition af hovedgård/herregård

Begrebet herregårde er ikke særlig gammelt. Det stammer fra 1700-1800 tallets romantiske forestilling om herresæder, adelige familiers slotte mv. Dette begreb har haft afsmittende virkning på bevaringsprincipperne, der i høj grad har koncentreret sig om selve "herregården", forstået som hovedbygningen og ikke det øvrige bygnings- og landskabskompleks. På tidspunktet da Hjørring Kommunes herregårde blev bygget, talte man om hovedgårde, hvilket var de privilegerede gårde, der bl.a. var fritaget for skatter til kronen og tiende til kirken. Hovedgårdene var ofte centrum for godslandskabet, stordrift og omegnens fæstebønder dyrkede hovedgårdens marker. I nærværende projekt anvendes betegnelsen hovedgård om de store ejendomme.

Sammen med de store skatter for herremændene betød udskiftningen og ophævelsen af stavnsbåndet, at mange private godser gik fallit. Disse blev solgt til "herregårdsslagterne", der, til tider under tvang, udstykkede godsernes jorder til fæstebønderne.

Gennem den første del af det 19. århundrede var landbruget præget af krise hovedsageligt pga. krigen mod England og billigt korn fra Amerika. I 1849 blev grundloven indført, hvilket medførte, at adelen mistede sin stilling som administrativt og juridisk centrum for lokalsamfundene, men i kraft af godsernes store betydning som arbejdsplads og en omlægning fra kornproduktion til animalsk produktion, bibeholdt mange hovedgårde en betydningsfuld stilling i lokalsamfundet op gennem århundredet.

Den sidste del af 1800-tallet betegnes ofte som hovedgårdenes sidste "storhedstid", hvor mange hovedgårde blev bygget og ombygget, dette hænger bl.a. sammen med omlægningen fra kornavl til animalsk produktion. De mange andelsslagterier og mejerier rundt i landsby-samfundene stammer ligeledes fra denne tid.

Gennem århundreder havde godserne fungeret som slægtsstamhuse, hvilket betød, at et gods var fritaget for skat, men til gengæld skulle det arves af ældste søn, og det ikke kunne sælges. I 1919 blev lensafløsningen gennemført, hvilket betød, at godserne skulle afgive betydelige mængder jord til staten, mod at blive fri ejendom, der således kunne sælges. Jorden omkring de tidligere stamhuse blev udstykket til mindre husmandsparceller som jordrentebrug, hvor jorden forblev i statens eje, mens bonden betalte en årlig jordrente til staten. Således fungerede jordrentebruget som en slags fæsteforhold, hvor bonden eller statshusmanden kunne lade ejendommen gå i arv, men han kunne ikke sælge den.

Ved lensafløsningen skiftede det danske landskab karakter. Hvor der gennem den danske historie havde været store sparsomt bebyggede landarealer, skød småejendomme nu op rundt omkring i landskabet/det åbne land.

Omkring 1930 indtraf endnu en jordbrugskrise, hvilket medførte, at mange af de tilbageblevne hovedgårde gik fallit, og få nye blev bygget. Gennem de sidste årtier er driften blevet lagt om, nye erhverv er flyttet ind i hovedgårdsbygningerne, og vedligeholdelse sker oftere i kraft af andre erhverv eller egenkapital.

Voldstedet ved Asdal Hovedgård

5.2 Hovedgårde i Vendsyssel

Helt modsat den almindelige forestilling har det nordligste Jylland gennem tiden hørt til en af Danmarks mest udprægede hovedgårdsegne, med op til to hovedgårde per sogn og over 80 styk i alt.

De jævne, lavtliggende og frugtbare jorder vest og syd for Hjørring indeholder de tidligste hovedgårde, såsom Asdal og Åstrup Hovedgård. Modsat er hovedgårdene i de bakkede og skovrige jorder øst for Hjørring af senere dato, såsom Baggessvogn og Bøgsted Hovedgård.

I løbet af middelalderen forsvandt adskillige af de mindre hovedgårde, mens andre træder kortvarigt frem under adelsvældens højkonjunktur i slutningen af 1500-tallet. 1600-tallets krige medførte en forarmelse af landbefolkningen og sammen med sandflugten langs vestkysten og dets ødelæggende effekt på marker, skov og bygninger mindskedes antallet af hovedgårde.

Den radikale strukturændring i slutningen af 1700-tallet, udskiftningen og ophævelse af stavnsbåndet, betød en opløsning af det traditionelle landbosamfund og dermed også en opløsning af mange af landsdelens godser og hovedgårde. Mange af de gamle storgårde blev yderligere udparcelleret af de såkaldte "herregårdsslagter".

Herregårdsslagter

Udtrykket "herregårdsslagter" stammer fra de første herregårdsopkøbere i begyndelsen af 1800-tallet. Senere, under og umiddelbart efter 1. verdenskrig, førtes stærkt spekulationspræget ejendomshandel, hvilket medførte en nærgående og næsten fuldstændig udstykning af Nordjyllands sidste store hovedgårde. Tilbage findes i dag en håndfuld hovedgårde, der er blevet tilpasset det moderne samfunds krav, med respekt for historien, som for eksempel Bøgsted og Asdal Hovedgård, der fungerer som henholdsvis moderne skovbrug og svinefarm.

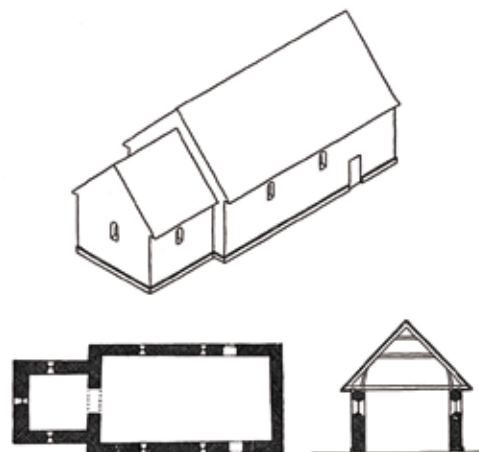
5.3 Arkitektur og stilarter fra 1050 til 1850

Gennem højmiddelalderen fra før 1050 opførtes bygningsværker i træ, hvoraf ingen af disse har overlevet til nyere tid. Egentlige stilarter får derfor først betydning midt i 1000-tallet, hvor stenbyggeriet begynder. De oprindelige stenbygninger fra 1050-1250 er primært kirker bygget i **romansk stil**, med rundbuede vinduer i tykke mure, fladt tag og tætliggende bjælker. Hovedgårde fra middelalderen har oftest bestået af en befæstet borg med voldanlæg, og selvom kun få oprindelige befæstede borge eksisterer endnu, et eksempel er Asdal Hovedgård, fortæller de mange voldsteder spredt omkring i det danske landskab om en urolig tid.

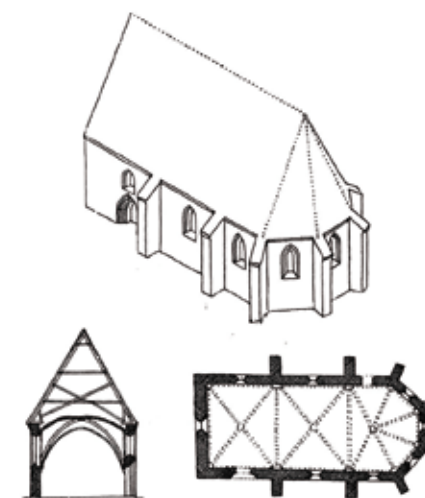
I den **gotiske periode** eller senmiddelalderen fra 1250 til 1550 danner kirken fortsat grundlag for stilartern. Lodrette og opadstræbende linier, kamtakke gavle, tårne og spir samt hvælvede lofter er fremherskende for byggestilen.

Mårup kirke, bygget i romansk stil

Enkel romansk kirke (Seding Kirke)

Gotisk landsbykirke (Engestofte Kirke)

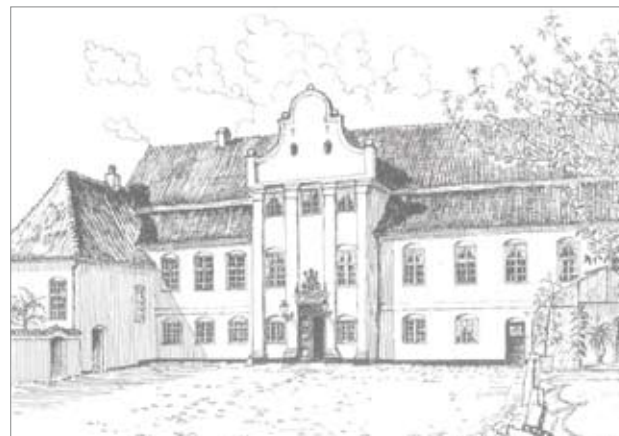
“Genfødslen” eller **renæssancen** 1550-1630 genopliver den græsk-romerske oldtidskunst, hvorfra multikunstnere som Michelangelo (1475-1564) kendes. Det geocentriske verdensbillede med jorden som centrum for universet erstattes af det heliocentriske verdensbillede med solen som centrum. Byggestilen er kendetegnet ved volutsvungne gavle (rullet eller spiralformet ornament/dekoration), bly- og kobbertækte tårne og spir, arkitrav (vandret dekorativt murbånd som nederste led af entablement) og friser (vandret stribe eller bånd som midterste led af et entablement), doriske, ioniske, korinthiske, toskanske og kompositte søjleordner. I denne periode nedrives kirker, og materialerne anvendes i hovedgårdsbyggeri.

Barok-rokoko perioden 1630-1770 er en videreudvikling af renæssancens arkitektur, hvor byggeriet antager overdådige, pompøse og overlæssede proportioner. Pilastre (flade mur- eller vægpiller), kraftige gesimser, afvalmede tage og mønstermurværk med lodrette og opadstræbende linier. Symmetri fremelskes i bygningsværk og haveanlæg, hvor intet overlades til fantasien. Der er stor kontrast mellem lys og skygge, hvor det kunstneriske udtrykkes i arkitekturen. Farverige gemakker med megen forgyldning, og døre der anbringes på linie gennem huset, så man kan skue fra husets ene ende til den anden, er gennemgående.

Perioden fra 1770 til 1850 benævnes **klassicisme**. Denne periode består af en kopiering af græske søjler og romerske bygninger, opdelt i Louis XVI-, Empire- og Christian 8. - stil. Søjler og pilaster, klassisk ornamentik, guirlander med sløjfer, medaljoner omkransende hoveder eller indskrift, balustrader (rækværk med profildrejet lodret led) i sten og stuk. Symmetri og rette linier med liséner (flad murpille) og murblændinger (flad fordybning i mur af forskellig form) samt højere og slankere huse, der kunne være hvidkalkede modsat tidligere tiders oliemaling, er typiske for stilartern. Gennem resten af århundredet sker en fortsat kopiering af tidligere tiders stilarter.

Voergaard Slot

Bøgsted Hovedgård

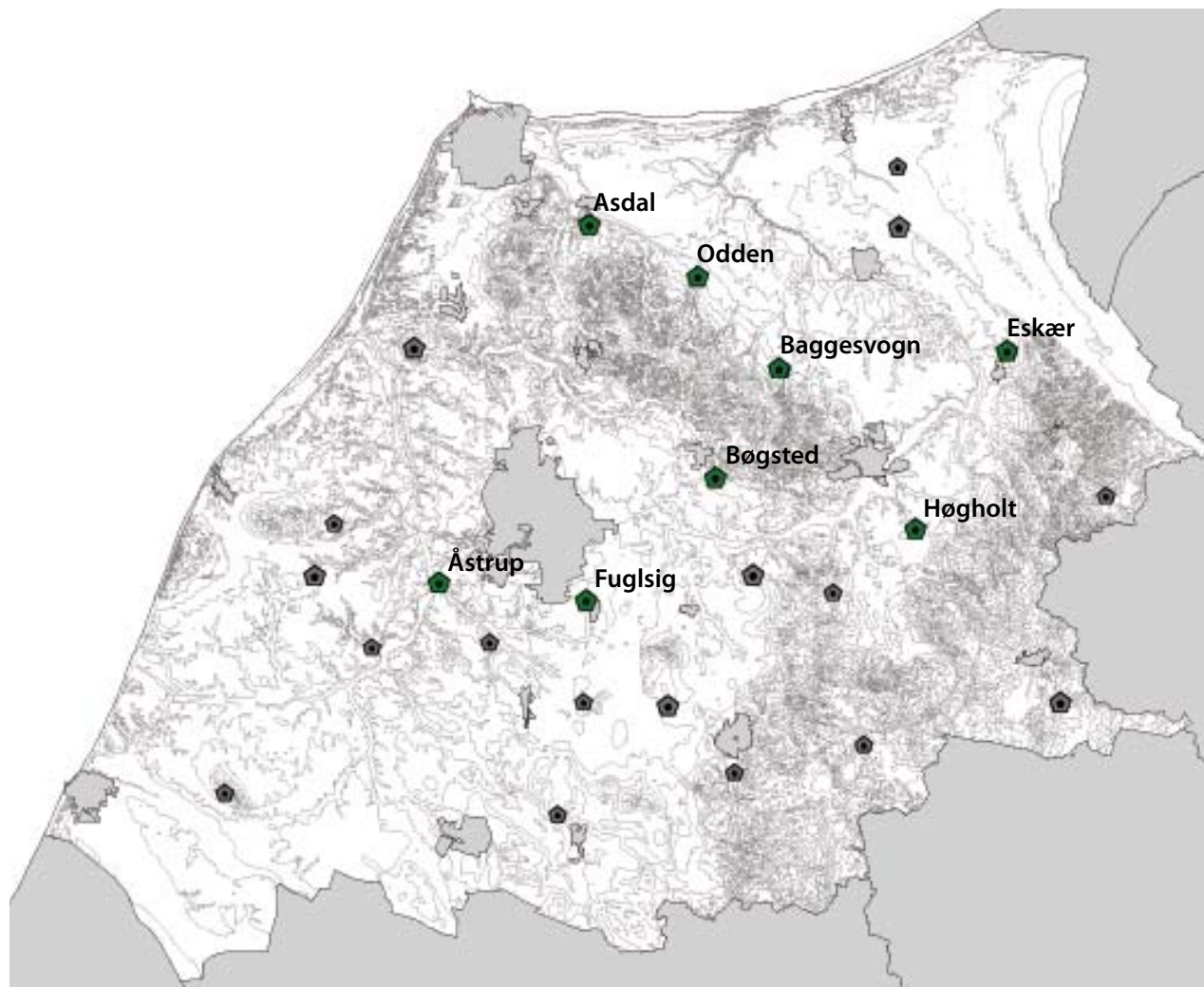
Hjørring gl. rådhus 1917

BESKRIVELSER AF HOVEDGÅRDE

I Hjørring Kommune findes en række hovedgårde. Til at beskrive disse landskaber og kulturmiljøer er udvalgt syv hovedgårde.

Kortet viser beliggenheden af de udvalgte hovedgårde i Hjørring Kommune. Med gråt er vist placeringen af de øvrige større hovedgårde i kommunen.

6.1 Asdal Hovedgård

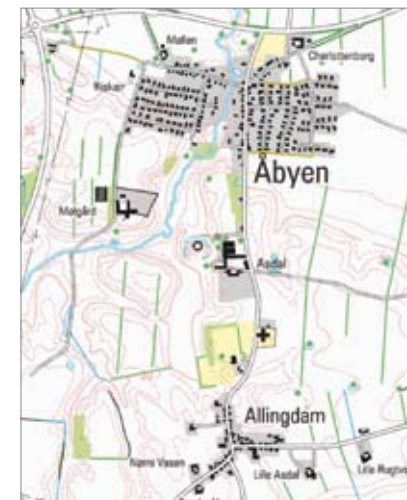
Landskabelig beliggenhed og landskabsændringer

Asdal ligger i Asdal sogn ca. 11 km nord for Hjørring. Den oprindelige Asdal Hovedgård var beliggende på et betydeligt voldsted ud til Kjul Å. Den nuværende hovedgård er beliggende umiddelbart sydøst for det bevarede og imponerende Asdal voldsted. Gården er beliggende på overgangen fra de højtliggende kuperede morænearealer til de lavere liggende yoldiaflader. Kortene viser, at området med tiden er blevet mere præget af levende hegn og mindre småskove. Byerne Åbyen og Allingdam er vokset frem og de ekstensive engarealer er blevet opdyrket.

Historisk udvikling

Asdal Hovedgård kan føres tilbage til midten af 1300-tallet, hvor den er i Panter-slægtens eje. Den overgik gennem ægteskab i starten af 1400-tallet til slægten Banner og herefter over de næste 200 år til en lang række adelige slægter som Krabbe, Ulfstand og i 1632 til Skeel slægten.

I 1801 blev Asdal opkøbt af "Herregårdsslagter" A. H. Rasmussen, hvor jorden blev udstykket til fæstebønderne og godset videresolgt.

Asdal, Allingdam og Åbyen 1880'erne, 1960'erne og i dag

Sagnet om Carl Pølse

Carl Pølse indgår som en del af Asdals historie, skønt han er en ren sagnfigur. Et af sagnene fortæller om, hvordan Carl Pølse lokkede skibene til at strande ved kysten ved at tænde bål på stranden. Ombord på skibene troede man, at man var på højde med Skagen, og styrede lige ind mod stranden og forliste, hvorefter Carl Pølse kunne plyndre skibene. Røverierne fik dog ende, da han blev sat i en "spigertønde", en tønde hvis indvendige side var sømbesat, hvorefter tøndens blev rullet ned ad en skrænt. Der, hvor tøndens standsede, blev han begravet.

I et andet sagn forlyder det, at Carl Pølse som spøgelse forsøger at nå frem til Asdal Hovedgaard, hans jordiske hjem. Ved sammenfald af fuldmåne og højvande kan man se et lys bevæge sig hen over bakkerne. Det er Carl Pølse med en lygte i hånden. "Lygtemanden" går fra sin grav ned til stranden og vandrer derefter med lange, trætte skridt mod Asdal Hovedgaard. Men han når aldrig helt derop og forsvinder dér, hvor han er kommet til. Dette er helt i overensstemmelse med folketroen, som fortæller, at først ved midnat kan en død stå op af graven, og han må være "hjemme" igen inden sidste hanegal, ellers må han gå i jorden på stedet og være hjemløs for evigt.

Skinken

I et glasskrin over hoveddøren på Asdal Hovedgaard ligger resterne af et meget gammelt skinkeben fra et svin. Skinkebenet menes at være over 400 år gammelt og er pga. dets holdbarhed og styrke tillagt overnaturlige kræfter, som bliver overført til det hus, hvori det opbevares. Hvis skinken fjernes, sker der sære ting på gården. For nogle hundrede år siden havde man svinene til at gå på olden i bøge- og eskovene. Asdal Hovedgaard og "Oddens" (Mygdal) jorde stødte dengang op mod hinanden. Under en jagt blev der skudt et svin, og der opstod uenighed mellem Asdal Hovedgaard og Oddens ejere om, hvem svinet tilhørte. Tvistighederne førte til en retssag, og udfaldet af dommen blev, at Asdal Hovedgaard og Oddens ejere skulle dele svinet på langs. Flæskesiderne skulle hænges op på de omtale gårde og den, der kunne opbevare skinken længst, var den rette ejer af svinet. Skinken findes endnu på Asdal Hovedgård, men er forsvundet fra Odden.

Bygningsværker og -strukturer

Oprindeligt var Asdal Hovedgård en trefløjet middelalderborg med voldsted og to tårne, vagttårn og brandtårn.

Under angreb kunne voldgraven, der lå 11 m lavere end borgen, og næsten 100 tdr. omkringliggende enge, oversvømmes. I forbindelse med Englandskrigen 1807-1814 menes borgen at være skudt ned, og den nuværende hovedbygning blev derefter først opført i 1895 sydøst for voldstedet.

Asdal Hovedgård består i dag af en større svinefarm med en svinebesætning på ca. 7000 slagtesvin årligt og et areal på 600 ha.

Perspektivering

Der er adgang til Asdal Volsted, der ligger bag de nye avlsbygninger. Voldstedet er ikke synligt fra vejen. Historien fra hovedgården og voldstedet som element i landskabet kunne gennem formidling i højere grad gøres kendt og indgå som støttepunkt for friluftsliv og turisme, f.eks. som ramme om middelalderaktiviteter, rollespil mv.

Asdal Hovedgård - set fra luften 2006 - voldstedet mod nordvest

Asdal Hovedgård

Asdal voldsted 1995

Fortællinger og sagn

Efter sigende spøger Wulf Unger, ejer af Baggesvogn 1709-1727, i Baggesvogn Skov. Men hvert år får han lov til at nærme sig hovedgården et "hane-fjed", hvilket svarer til 15 cm i nutidsmål, og ifølge sagnet skal hovedgården brænde, når Wulf Unger når frem. I et bestemt værelse siges også, at en gammel frue går igen.

6.2 Baggesvogn hovedgård

Landskabelig beliggenhed

Baggesvogn Hovedgård er beliggende i Sindal sogn 11 km nordøst for Hjørring på overgangen mellem det høje kuperede morænelandskab og de fladere omkringliggende landskaber. Skovområdet syd for hovedgården betragtes som Europas nordligst beliggende naturlige bøgeskov med træer over 200 år gamle. Terrænet er kuperet med mange dybe kløfter, bl.a. "Djævlekløften".

På kortene kan det ses, at de to mølledamme nord for Baggesvogn med tiden er blevet mindre, og skovarealet er udvidet dog i mindre grad. Bygningsmassen har ændret sig.

Baggesvogn Hovedgård - set fra luften 2006

Historisk udvikling

Baggesvogn Hovedgård er en oprindelig middelalderhovedgård fra 1400-tallet, der tilhørte Bannerslægten til Asdal. Banner skænkede gården til sin væbner Hans Bagge for tro tjeneste. Efterleddet i "Baggesvogn" har samme betydning som i landsbynavnet "Vogn".

Bygningsværker og -strukturer

Den nuværende hovedbygning er opført i 1774 i rokokostil med afvalmede gavle, stokværk af hvidpudset grundmur og tækket med tegl. Hovedbygningen ligger omgivet af avlsgård, have og park.

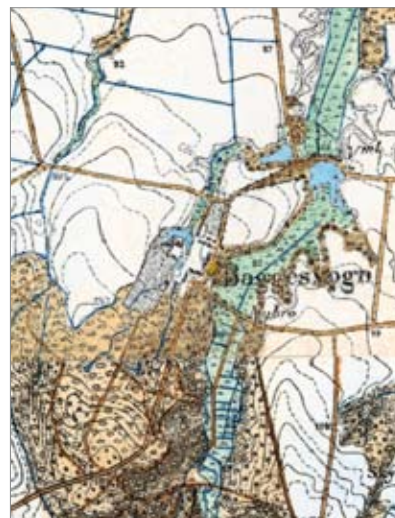

Baggesvogn Hovedgård

Perspektivering

Der er ingen offentlig adgang til Baggesvogn Hovedgård, men Baggesvogn Skov er åben for publikum, og der findes afmærkede vandreruter i området. Området rummer gode muligheder for øget formidling.

Kort over Baggesvogn Hovedgård fra 1880'erne, 1960'erne og i dag

6.3 Bøgsted Hovedgård

Landskabelig beliggenhed og landskabsændringer

Bøgsted Hovedgård er beliggende i Astrup sogn øst for Hjørring på randen af det kuperede højtliggende morænelandskab nord for Hjørring. Kortene fra henholdsvis 1880'erne, 1960'erne og i dag viser de landskabelige ændringer i området. Her er sket en tilplantning med levende hegn, navnlig syd for Bøgsted Hovedgård, og nord for er skovarealet udvidet. Mølledammen nord for ejendommen er væk, og bygningsmassen har ændret sig.

Historisk udvikling

Nævnes første gang i historien i 1419 som en landsby med en hovedgård, i 1500-tallet blev landsbyen opslugt af hovedgården, der i slutningen af 1500-tallet havde ca. 47 ejendomme under sig. I 1804 blev Bøgsted Hovedgård opkøbt af "Herregårdsslægter" Arent H. Rasmussen, der udstykkede jorderne og videresolgte hovedgården.

Bøgsted Hovedgård

Bygningsværker og -strukturer

I 1775 blev hovedgården restaureret, hvor den gamle renæssancestil blev delvist ombygget i barokstil. I 1949 blev hovedgården moderniseret efter tidens smag. Husets indre historiske elementer blev gemt bag sænkede lofter, pladedækkede vægge og nye parketgulve. Den

middelalderlige kirkefløj blevet revet ned, og på det gamle fundament blev en rosenhave anlagt.

I 1996 blev hovedgården solgt, og de nye ejere foretog en omfattende restaurering af hovedgårdens historiske elementer. Bag de sænkede lofter og pladedækkede vægge fandt man gamle kalkmalerier og tapeter fra 1800-tallet, oprindelige pommerske fyrreplanker og klinker dateret tilbage til 1500-tallet samt gamle spær lavet af skibsmaster.

Perspektivering

Bøgsted Hovedgård fremstår i dag restaureret med respekt for den oprindelige byggestil. Bøgsted Skov er åben for publikum, hvor den årlige bukkejagt på 248 ha. udlejes til Astrup Jagtforening, men der er ikke offentlig adgang til hovedgården, som i dag fungerer som moderne skovbrug. Bygninger og omgivelser rummer store muligheder for øget formidling og adgang, såfremt ejerne på et tidspunkt finder det attraktivt.

Bøgsted Hovedgård set fra luften 2006

Kort over Bøgsted Hovedgård fra 1880'erne, 1960'erne og i dag.

6.4 Eskær Hovedgård

Landskabelig beliggenhed og landskabsændringer

Eskær Hovedgård er beliggende i Mosbjerg sogn på randen mellem de flade arealer omkring Uggerby Å og det højtliggende morænelandskab, der strækker sig over mod Frederikshavn. Landskabet omkring Eskær afgrænses i nordlig retning af den gamle kystskrænt fra stenalderhavet.

Landskabet omkring Eskær har ændret sig ved, at der er plantet mange levende hegn, og skovområderne er ligeledes forøget. Bygningerne fremstår uændret. Byerne Mosbjerg og Måstrup har udviklet sig i den viste periode.

Hovedgården er i landbrugsmæssig drift med dyrkning af kartofler og korn samt opdræt af kødkvæg. Skovbruget drives dels traditionelt, dels med produktion af juletræer og pyntegrønt.

Historisk udvikling

Eskær Hovedgård ligger i Mosbjerg sogn og var i begyndelsen af 1300-tallet en adelsgård, der tilhørte

Ridder Stig Pedersen. Derefter forsvinder hovedgården fra historien og dukker først frem igen i 1515 i Krabbeslægtens besiddelse. I middelalderen lå gården på et voldsted omgivet af dybe grave. Bygningerne bliver løbende ombygget gennem de næste århundreder og i 1805 blev Eskær opkøbt af "Herregårds slagter" A. H. Rasmussen, der udstykkede jorderne og videresolgte hovedgården.

Bygningsværker og -strukturer

I 1844 blev den oprindelige hovedbygning revet ned og erstattet med den nuværende trefløjede bygning. I 1880'erne ombygges og opfyldes voldgravene delvist, og haven samt en sø på 1 tdr. anlægges. Syd for hovedbygningen ligger avlsgården, som blev ombygget op gennem 1900-tallet. Der er ikke offentlig adgang til hovedgården.

Perspektivering

Eskær repræsenterer en typisk nordjysk hovedgård/sædegård. Der afspejler sammenhængen mellem gård og naturgrundlaget. Arealet vest for Eskær giver en smuk indsigts til hovedgården. Denne oplevelse bør friholdes

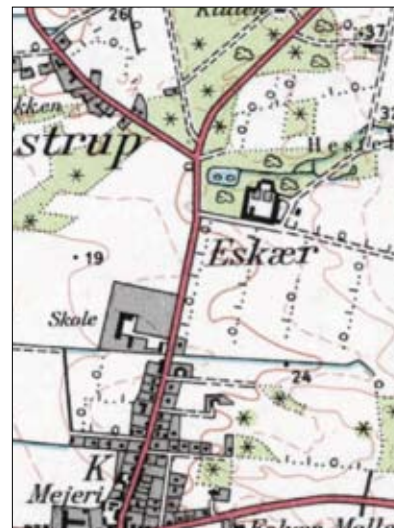
Eskær hovedgård set fra vest

for bebyggelse og beplantning. Området kunne eventuelt sikres yderligere via en egentlig bygningsfredning og arealfredning.

Eskær Hovedgård - set fra luften 2006

Kort over Eskær Hovedgård fra 1880'erne, 1960'erne og i dag.

6.5 Fuglsig Hovedgård

Landskabelig beliggenhed

Fuglsig Hovedgård er beliggende i Sct. Olai sogn 3,5 km sydøst for Hjørring. På alle kortene ses tydeligt mønstret af store regulære markinddelinger. Dog bestod gården i 1869 af 540 tdr. men blev gennem udstykning reduceret til i 1970'erne kun at bestå af 220 tdr. (Roussell 1970, 63-64). Bygningsmassen har ændret sig.

Historisk udvikling

Fuglsig Hovedgård er placeret i udkanten af Hjørring by. Oprindeligt var det en middelaldergård beboet af bønder, men bliver i 1617 omtalt som hovedgård.

Bygningsværker og -strukturer

På daværende tidspunkt bestod borggården af tre bindingsværkshuse, men disse nedbrændte i 1748 hvorefter borggården blev genopført i tre længer af mur og bindingsværk, rokoko-barok. Denne bygning står delvist tilbage og bindingsværket er fredet, ligeledes blev stuehuset fredet i 1939.

Fuglsig Hovedgård - set fra luften 2006

På Fuglsig Hovedgård eksisterer den enestående "blåmalede sal", malet omkring 1760 og gennemrestaureret. Panelerne er bemalet med rokokomalerier, oliemaling direkte på træet i toner af pariserblåt, som var moderne i 1700-tallet. Maleriernes motiver kan inddeles i fem kategorier; Herskabsliv, allegoriske fremstillinger af verdensdele, de fire elementer, de fire årstider og tre bibelske frugtbarhedsmotiver fra 1. Mosebog.

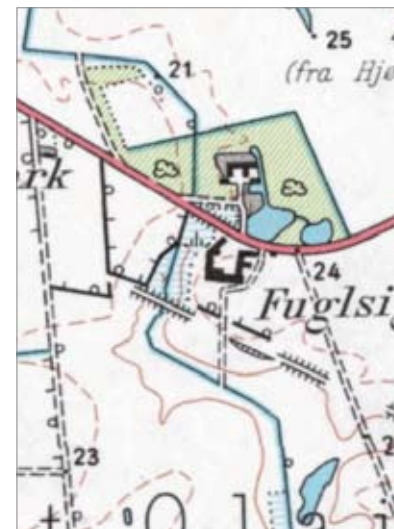
Perspektivering

Hovedbygningens bindingsværksdel er fredet.

Fuglsig Hovedgård

Kort over Fuglsig Hovedgård fra 1880'erne, 1960'erne og i dag.

Fortællinger og sagn

På sydsiden af hovedbygningen ses et rundt muret tårn med kobbertækt spir, et typisk bygningselement fra renæssancen. Historien lyder, at Tordenskjold besøgte Høgholt og skød til måls efter vejrhønen. Senere er denne fløj ombygget og benævnes i dag Tordenskjoldsfløjen. Gustav Wied og Herman Bang har også besøgt Høgholt.

Høgholt Hovedgård

6.6 Høgholt Hovedgård

Landskabelig beliggenhed

Høgholt er beliggende i Hørnsted sogn syd for Sindal ved en bæk der løber til Uggerby Å. Hovedbygningen er beliggende på et lavt, kvadratisk voldsted. Terrænet stiger i sydøstlig retning mod morænelandskabet. På kortene ses, at der i området er kommet flere levende hegn i området omkring Høgholt, der i højere grad har inddelt landskabet i mindre enheder. Den store mølledam nord for Høgholt, der tidligere var tørret ud/groet til, er nu delvis genskabt.

Høgholt Hovedgård - set fra luften 2006

Historisk udvikling

Høgholt Hovedgård er kendt tilbage fra 1340 som en mindre gård. I 1554 byggede Gregers Ulfstrand til Gl. Estrup gården om til hovedgård. Tiden mellem reformation og enevælde regnes for herregårdsbyggeriets storhedstid.

I Vendsyssel findes få påvirkninger fra denne tid, men Høgholt regnes for en væsentlig repræsentant for denne "gründertid".

Kort over Høgholt Hovedgård fra 1880'erne, 1960'erne og i dag.

Høgholt ligger på et stort kvadratisk voldsted på randen til de lavtliggende græsningsarealer, hvor datidens vigtigste indtægtskilde, studene, kunne fodres op.

Bygningsværker og -strukturer

Gården består af tre fløje, hvoraf nordfløjen er hovedfløjen og beriget med et tårn midt på gårdsiden. Bygningerne er blevet ændret betydeligt i årene efter 1886, da de oprindelige bindingsværksmure blev erstattet med grundmur.

Perspektivering

Høgholt rummer store muligheder for en øget formidling. Hovedgårdens beliggenhed tæt på Uggerby Å giver et spændende potentiale for at formidle historien og knytte hovedgården som et oplevelseselement i en samlet formidling, f.eks. af en vandrerute lang Uggerby Å. Den delvist genskabte mølledam nord for Høgholt har tilført området et landskabeligt og kulturhistorisk element, der beriger oplevelsen.

Der er ingen offentlig adgang til Høgholt.

6.7 Odden Hovedgård

Landskabelig beliggenhed

Odden Hovedgård er beliggende i Mygdal Sogn 11 km nordøst for Hjørring. Den hvidkalkede bygning træder tydeligt frem i landskabet og ligger flot forankret i landskabet mellem skov, å og terræn.

Historisk udvikling

Odden Hovedgård er en oprindelig middelaldergård der kan føres tilbage til 1400-tallet. Den var i Lungeslæggtens eje fra 1454 til midten af 1700-tallet.

Odden Hovedgård - set fra luften 2006

Bygningsværker og -strukturer

Gårdens ældste del, øst- og sydfløjene, menes at være opført i 1455 på et middelalderligt voldsted, mens nordfløjen formodentlig opføres i grundmur og vestfløjen i bindingsværk i 1652. I 1763 opføres vestfløjen efter en brand, og i ca. 1820 nedrives nordfløjen. I sydfløjen ses et stort gulkalket patriakalkors muret ind i gavlen. Dette er et typisk element fra den gotiske periode, hvor kirken stadig danner grundlag for bygningsstilen. Syd for hovedbygningen lå seks bindingsværksbygninger der udgjorde avlsgården, men disse blev revet ned i 1945.

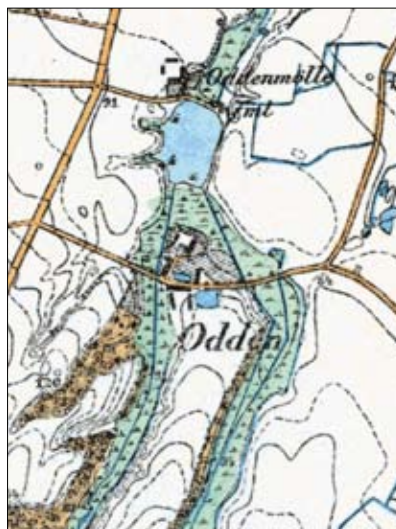
Perspektivering

Odden danner ramme om en samling og udstilling af maleren J.F. Willumsens skitsearbejder fra de første skitser til mere grundige forarbejder. I dag er alt jord til Odden Hovedgård solgt fra.

Udstillingen ejes af Fonden Victor Petersens Willumsen-Samling og består af ca. 1.100 forarbejder, skitser, malerier og keramik.

I haven er der udstillet skulpturer af forskellige kunstnere og på museet findes café og gæstebolig til udlejning.

Kort over Odden Hovedgård fra 1887, 1929 og i dag

Odden Hovedgård - set fra sydøst 2006

Fortællinger og sagn

I døren til loftet blev der indrettet en ganske lille lem til brugs for gårdens nisse. I kælderen har man kunnet se et hestekranium som den sidste rest af en ond ridder, der eftersigende blev manet i jorden i kældergulvet.

6.8 Åstrup Hovedgård

Landskabelig beliggenhed

Åstrup Hovedgård ligger i Skt. Hans sogn sydvest for Hjørring. Hovedgården ligger spændende landskabeligt placeret i terrænet i tilknytning til Åstrup Voldsted og øst for Liver Å.

Historisk udvikling

Oprindeligt en middelalderborg der i 1302 var ejet af Panterslægten. I 1354 blev borgen overgivet til Valdemar Atterdag og lå som len under Kronen til 1661, hvorefter den blev afstået til hofkammerherre Boysen.

Bygningsværker og -strukturer

Ca. 1500 bestod Åstrup Hovedgård af en firefløjet bindingsværksgård, i 1746 blev hele den gamle gård revet ned af daværende ejer Levetzow til Restrup og en ny hovedbygning og ladegård blev opført i rokoko-barokstil. Denne blev restaureret i 1820'erne, nu i klassicistisk stil. I 1970'erne dækkede Åstrup Hovedgård et areal på 191 ha.

Fortællinger og sagn

Fra Åstrup Hovedgård fortælles historien om barnemordersken Else Marie Jensdatter 1853, der var blevet gravid med en ung karl på godset, som ikke ønskede at kendes ved hverken Else Marie eller det barn hun ventede. Else Marie skjulte derfor sin graviditet, og da barnet blev født, kvalte hun det og gemte det i sin dragkiste. Barneliget blev fundet nogle dage senere og Else Marie blev arresteret. Dengang fandtes ingen omsorg for unge ugifte mødre, og Else Marie havde allerede to uægte børn anbragt i plejefamilie. Hun valgte at tage sig eget liv i cellen i arresten.

Åstrup Hovedgård med voldsted - set fra vest 1995

Perspektivering

Åstrup Hovedgård og voldsted udgør en oplevelse når man færdes ad de mindre veje mellem Børglum og Hjørring. Området rummer et stort potentiale for en yderligere formidling og ligger som et spændende element, der sammen med voldstedet fortæller en

historien fra egnen, som rækker langt tilbage i tiden. Tilknytningen til Liver Å sammenbinder området naturmæssigt, kulturhistorisk og landskabeligt og muligheder for at inddrage området som en oplevelse i den rekreative formidling er stor.

Åstrup Hovedgård med voldsted - set fra luften 2006
Voldstedet ses vest for gården

Kort over Åstrup Hovedgård fra 1880'erne, 1960'erne og i dag.

PERSPEKTIVERING

Landsbyerne

I dette delprojekt tages de første skridt mod en egentlig typeinddeling af landsbyerne og en vurdering af deres potentiale set i forhold til kommunens bosætningspolitik og turismepolitik. En egentlig landsbystrategi kan på lang sigt virke som et prioriteringsredskab til at kunne vurdere landsbyernes udviklingspotentiale for at skærpe indsatsen i nogle byer, for at skabe attraktive bosætningsområder eller turismeområder.

For i højere grad at medvirke til at skabe fremtidens kulturarv og ikke kun forhindre den eksisterende kulturarv i at forsvinde, kunne Hjørring Kommune vælge en langt mere proaktiv rolle i forhold til kulturarven.

Her kunne der sættes som mål at formulere en egentlig arkitekturpolitik eller en landskabs- og naturpolitik, der skal understøtte den udvikling, der er ønskelig i forhold til at skabe attraktive områder for f.eks. bosætning eller friluftsliv.

En landsbystrategi kunne indeholde:

- Gennemgang af hvordan landsbyerne er opstået og har udviklet sig
- Hvilke strukturer er vigtige for denne by
- Udpegning af bevaringsværdige sammenhænge og elementer
- Vurdering af landsbyerne som bosætningssted og alternativt muligheden for fritidshuse
- Forslag til ny anvendelse af gamle bygninger
- Vejledning om restaurering og vedligeholdelse

med respekt for værdierne – f.eks. lån en arkitekt fra kommunen for en dag

En stor del i det at bevare landsbyerne som sammenhængende kulturhistoriske enheder er at sikre de værdier der er til stede det enkelte sted. Formidling til f.eks. landsbybeboerne, ejendomsmæglere og turister kunne være en øjenåbner for nogle af de historier og værdier der findes.

Kortet på næste side viser forslag til en række udvalgte landsbyer med et spændende udviklingspotentiale eller historie, hvor det kulturhistoriske indhold kunne indgå som en stærk strategisk ressource i byernes fremtid. Disse byer kunne danne udgangspunkt for første skridt i en landsbystrategi i Hjørring Kommune.

Formidling for skolebørn ved Højen

Bjergby – En by delt i flere enheder fra forskellige tidsperioder. Den landskabelige beliggenhed.

Uggerby – Det spændende miljø omkring åen, og med naturen tæt på og som potentiale for bosætning.

Tannisby og Tversted – Opbygningen i flere små bydele. Badehotellet og byen opståen omkring det, bygninger med bedre byggeskik, den oprindelige landsby på ådalens ene side og Tversted Kirke.

Tornby – Kysttilknytningen, købmandsgård, stationsby og bygninger knyttet til stationsbyen. Muligheder i turismesammenhæng.

Asdal – tilknytningen til hovedgården og voldstedet ved Asdal.

Tuen – Lille vejby på den flade strandvoldsslette med lidt anden bebyggelse.

Gl. Vennebjerg – Markant beliggenhed på bakken, kirken og kirkemiljøet og mange bevaringsværdige huse.

Mygdal – En by i et spændende landskab og med et aktivt landsbyliv.

Lønstrup – En lang tradition for bybevarelse og med mange særlige bykvaliteter og bygninger i behold.

Mosbjerg – Byen bygget op om vejrydset. Tydelig korsform. Byen fremstår som tæt og byagtig, men med flere kig til det åbne land.

Hundelev – En nyere vejrydsby med mange aktiviteter og flere mindre butikker.

Vogn – Den hvide by med de spredte gårde på rande af morænebakkerne.

Nørre Lyngby – Det gamle fiskerleje, strandgårde. Et område der rummer muligheder i turismæssig sammenhæng, flere gallerier mv.

Tolne – Stationsbyen der ligger i en landskabsslugt flot forankret i landskabet.

Smidstrup – Beliggende på flade uden den store variation, men med flere bevaringsværdige gårde

Astrup – Vejrydsbyen med den for egnen typiske struktur. Flere sociokulturelle bygninger såsom missionshus, forsamlingshus, skole, kirke samt smedje og mejeri.

Vittrup – Stationsbyen på strækningen fra Løkken.

Lendum – En selvstændig by med eget opland. Stærk struktur i forløbet i byen. Flere historiske bygninger i byen.

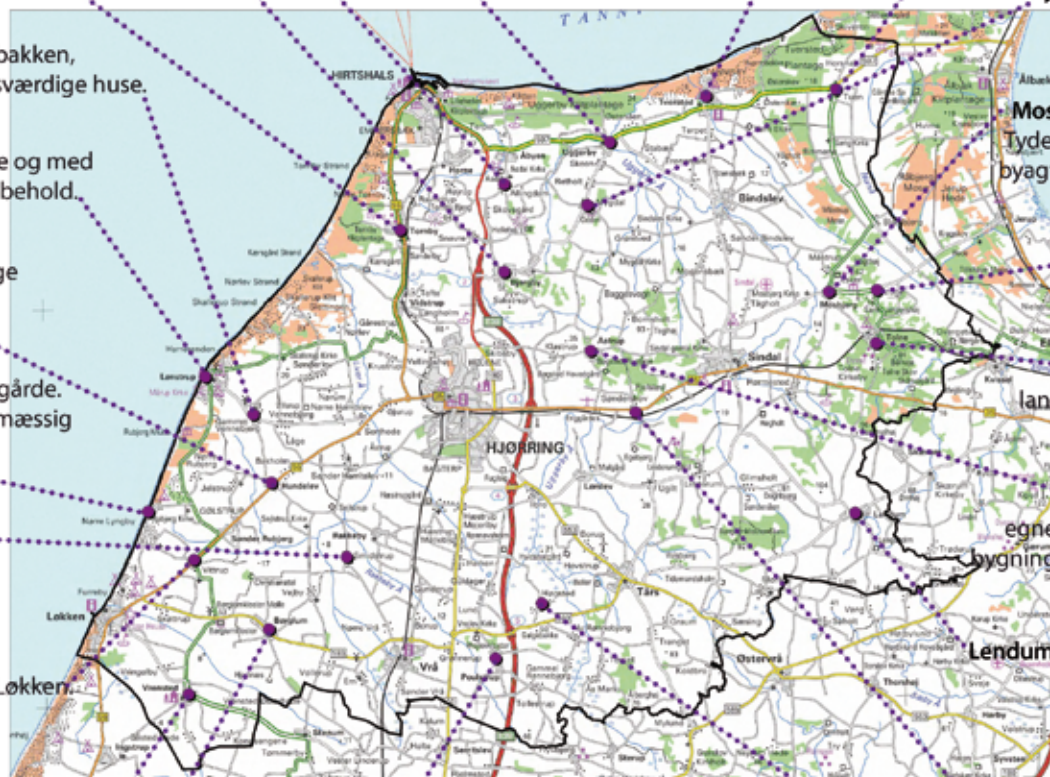
Vrensted – Den sammensatte by med den oprindelige uregelmæssige forteby med de mange gårde i byen og kontrasten til stationsbyen med det lige gadeforløb og bygmesterhusene.

Sønderskov – En by præget af tætte gadeforløb, der fremstår næsten en kulisse. Stor kontrast mellem byen og det åbne land.

Børglum – Slynget hovedgade, mejeriet har fået nyt liv som hotel, nye stiforbindelser til Vrejlev Kloster og til Nordsøstien. Byen kan knytte sig op på Børglum kloster historien.

Poulstrup – Vrejlev Kloster som tilknytningspotentiale, en mulig bosætningsby tæt på gode transportmuligheder, spændende kvarterer med bedre byggeskik.

Høgsted – Et spændende kulturmiljø med historien om en udflytter landsby

Hovedgårdene

Det danske landskab benyttes i dag til mange alsidige formål: landbrugsproduktion, vejnet, byudvikling, vindmøller og så videre. I dette landskab ligger de danske hovedgårde som store sammenhængende oaser af kontinuitet. Mange steder har herregårdslandskabet bibeholdt en samlet struktur af bygningsværker, alléer, lystskove, overdrev og enge, fortidslevn og sagn, stengærder, avlsgårde og storslåede haveanlæg, der til sammen danner rammen om de danske hovedgårde. Den historie, som er knyttet til bygningsværker, haveanlæg og produktionsgårde, har en kulturværdi ud over det sædvanlige. De bevarede hovedgårde indeholder således en århundredgammel kulturarv, som ikke er at finde mange andre steder.

Samtidig er hovedgårdene under stadig forandring. Mange af disse er stadig i brug, både som traditionelle produktionsgårde, men også indenfor nye og anderledes erhverv, såsom kongres og kulturforum, kunstgalleri, hotel og museum og så videre. I det hovedgårdene stadig benyttes, iscenesættes og bibeholdes den konstant forandrende herregårdskultur, som det har gjort det gennem århundreder, og som giver turister og borgere en lille bid af historiens vingesus, når de passerer forbi i landskabet.

I kommunen findes en lang række hovedgårde med større eller mindre indvirkning på den omkringliggende egn. Hovedgårdene er vigtige som elementer i landskabet, der giver stor oplevelsesværdi. Netop værdien i at se disse smukke bygninger, der vidner om egnens historie, har betydning. Derfor er der en værdi forbundet med at sikre indkig til bygningerne og de åbne landskaber omkring dem, samt gennem planlægning at undgå større anlæg, der kan forstyrre oplevelsen af hovedgårde og godslandskaber.

Mange af hovedgårdene er helt eller delvis privatejede og initiativer i retning af større adgang til omgivelser og bygninger ligger derfor uden for kommunens rækkevidde, men en række emner og handlinger kan indgå som en strategisk ressource:

- Fortællinger og historier fra hovedgårdene kan indgå i formidling og som turistattraktion
- Bygninger og anlæg samt tilhørende landskabsstrukturer kan indgå i formidling og som støttepunkter for tiltag for friluftsliv, turisme, skoler og institutioners brug af "det åbne klasselokale" altså oplevelser i naturen og kulturlandskabet.
- Større fokus på den helhed der ligger i landskabet omkring hovedgårdene frem for kun på bygningerne. Bygninger er spændende sammen med haverne, parker, lystskove, alleer og markinddelinger mv.
- Arbejde på at sikre indsigt til bygningerne fra vigtige punkter og veje i landskabet for at give større oplevelser for turisme og friluftsliv
- Samarbejde med hovedgårdene omkring adgang, naturpleje og aktiviteter. En øget mulighed for at udleje jagt og fiskeri eller åbne områder op for ridning eller andre aktiviteter kan give en indtægtskilde og incitament for at sikre de natur og landskabsværdier, der knytter sig til hovedgårdene.
- Invitere hovedgårdenes ejere til fælles drøftelse af muligheder for at få hovedgården gjort mere synlige og evt. tilgængelige. F.eks. ved en hovedgårdens dag.

Åstrup Hovedgård

LITTERATURLISTE

Delprojekt 4: Landsbyer og hovedgårde

Andersen, Poul, *Herregårde i Vendsyssel*, Vendsyssel Tidendes Forlag 1984

Asdal Hovedgård i.d., <http://www.asdal.dk/plaintext.php?id=1>, hentet 13.09.2006

Beck, Bue og Jakobsen, Lars Vester, *Herregården – Den blåmalede sal*, Kulturarvsstyrelsen, Bygningskulturens Dag 2004, <http://www.kuas.dk/tjenester/publikationer/emneopdelt/bygninger/aarshefte/2004/index.jsp>, hentet 13.09.2006

Buus, Erik, *Vrensted*, http://hjem.get2net.dk/Erik_Buus/vrensted.htm, hentet 03.10.2006

Ejstrud, Bo, *Kirker, stednavne og landskab*, Nyt fra Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet Esbjerg. Nr. 4-2002, <http://www.humaniora.sdu.dk/hraun/nyhedsbrev/2002-04/landskab.html>

Fentz, Mytte og Vagn, *Vendsyssel nu & da 2002 – Bøgested Hovedgård. En herregård og dens forvandling*, Vendsyssel Historiske Museum 2002, Vestergaards Bogtrykkeri, Hjørring

Hastrup, Frits, *Danske landsbytyper – En geologisk analyse, 1964*

Historier i Søhøjlandet 2001, Skanderborg, Ry og Brædstrup Kommune, <http://www.ecomuseum.dk/historier/indledning.htm>

Hva' så Danmark 2006, Fakta om strukturreformen, TV-program søndag den 01.10.2006

Hvidtfeldt, Johan, *Det Yderste Jylland*, Samvirkende Danske Turistforeninger

Jerk, Flemming, *Det Yderste Jylland – Herregårde og herregårdsliv*, Samvirkende Danske Turistforeninger, Turistårbogen 1978, Fyens Stiftsbogtrykkeri, Odense.

Kock, Jan, *Østjyske herregårde - indledning*, Århus Amt erhvervsafdeling, <http://www.aaa.dk/aaa/index/serviceomraader/erh-turisme/erh-kultur-2/erh-herregarde.htm>, hentet 13.09.2006

Lysdal, Per, *Vendsyssel Nu & Da 2002*, Vendsyssel Historiske Museum

Ministrup, Børnenes Jord i Poulstrup, <http://home1.stofanet.dk/ministrup/index.htm>, hentet 03.10.2006

Multinetværket i Vrejlev-Hæstrup, <http://www.poulstrup.net/fundanemt/files/Om-Poulstrup-og-Multinetvaerket.pdf>, hentet 03.10.2006

Nationalmuseet 1999, *Særudstilling, Den farverige middelalder-Magt og status*, <http://www.natmus.dk/saer/middelalder/index.html>

Nielsen, Hansen, *Vendsyssel Årbog 1998*, Historisk Samfund for Vendsyssel, Forlaget Vendsyssel, Nordjyllands Amt 1981, 2-3, En kortfattet vurdering af bevaringsinteresser i 21 landsbyer i nordjyllands amtskommune, Udvalg for teknik og miljø, Aalborg

Nordjyllands Amt, *Regionplan 2005*, Teknik- og Miljørådet, Nordjyllands Amt, Specialtrykkeriet – Viborg a-s

Nordjyllands Amt og Aalborg Kommune, *By og region – Nordjylland i Konkurrence*, 2004, Special-Trykkeriet i Viborg a-s

Nordjyllands Amt, *Diverse foldere og baggrundsmateriale*, indhentet 2006-2007

Petersen, Steen Estvad, *Herregården – Herregårdslandskaberne*, Kulturarvsstyrelsen, Bygningskulturens Dag 2004, <http://www.kuas.dk/tjenester/publikationer/emneopdelt/bygninger/aarshefte/2004/index.jsp>, hentet 13.09.2006

Pinholt, Naomi Hainau, *24 Kulturmiljøer i Storstrøms Amt – Husmandssteder ved Berritsgårds. Bedre boliger på landet*, 2005, Storstrøms Amt, <http://www.stam.dk/data/56468071/56468072/Kulturmiljo.pdf>, hentet 13.09.2006

Planstyrelsen, *Sindal Kommuneatlas. Bevaringsværdier i byer og bygninger 1991*, Kontoret for by- og bygningsbevaring, Repo & Tryk, Skive

Porsmose, Erland, Stoklund, Bjarne og Mortensøn, Ole, *Kulturhistorisk inddeling af landskabet*, Miljø- og Energiministeriet, 1997, Skov- og Naturstyrelsen, Bonde's & Dyva Grafik a/s

Poulstrup 2005, Poulstrup tidligere hjemmeside, <http://old.poulstrup.net/index.html>, hentet 03.10.2006

Poulstrup 2006, www.poulstrup.net, hentet 03.10.2006

Roussell, Aage, *Danske slotte og herregårde i billeder – Nord for Limfjorden*, Hassing Forlag A/S 1970, P.J.Schmidts Bogtrykkeri A/S, Vojens.

Sindal Kommune, *Bevarende lokalplan for Vogn, Lokalplan nr. 04.01.1987*

Skov- og Naturstyrelsen, *Hævet havbund og flyvesand – jordbunden i landskabet*, Miljø- og energiministeriet, 1996, <http://www.sns.dk/netpub/jordbund/havbund.htm>, hentet 03.10.2006

Thrane, Helle, *Barnemordersken på Åstrup*, Vendsyssel Historiske Museum, Kulturrejsen, 2003, <http://www.kulturrejsen.dk/story.asp?id=29> hentet 13.09.2006

Trap, J. P., *Danmark, bind VI, 1, Hjørring Amt*, 5. udgave, 1960, G. E. C. Gads Forlag

Herregårdsslagterne, Vendsyssel Årbog 1998, Historisk samfund for Vendsyssel, Forlaget Vendsyssel, Vendsyssel Historiske Museum.

Willumsen-Samlingen i.d., Odden Hovedgård, <http://www.willumsen-samlingen.dk/willumsenfront2.htm>, hentet 13.09.2006

FOTOS:

Hjørring Kommune:

Susanne Smed: forside nederst, side 3, 4, 8 tv, 9, 14, 15, 16, 18, 19, 20 tv, 21, 22, 23, 24, 27, 29 øverst, 32 øverst, 33, 37

NIRAS as:

Mette G. Bahrenscheer: side 6

Kirsten Monrad Hansen: forside øverst og midt, 35 øverst

Nordjyllands amt - billeddatabase: side 7, 8 th, 20 th, 25

Vendsyssel Historiske Museum, Hjørring: side 26

Per Lysdahl: side 29 nederst th, 34 øverst, 36 øverst

Jørgen Stubgaard: side 5, 13, 21 øverst, 30, 31, 39

Michael Jensen: side 12 nederst

Hjørring Kommune 2008

Oplag: 1000 - 1. udgave
Tryk: www.vendia.dk

Hjørring Kommune:

Knud Rødbro
Rune Larsson
Helle Lassen
Susanne Smed
Malene Kjær Jeppesen
Bente Mouritzen
Svend Jakobsen
Staffan Kull
Else Soelberg
Bettina Hedeby Madsen
Niels-Kristian Balle
Kirsten Munk
Esther Mortensen
Lars Vandkjær
Line Hesselholt
Line Mortensen

Tonni Hansen
Vicki Gregersen
Grethe Thorup
Anne-Marie Johansen

Niras a-s:

Mette Bahrenscheer
Anders Jørgensen
Kirsten Monrad Hansen

Sparringsgruppe:

Torben Stæhr (Nordjyllands Statsskovsdistrikt)
Anna Studsholt (Nordjyllands Amt)
Per Toppenberg (Nordjyllands Amt)
Annemarie Christensen (Nordjyllands amt - fredningsnævnet)
Jørgen Jørgensen (Danmarks Naturfredningsforening)
Flemming Trinskjær (Leader +)
Jørgen Stubgaard (naturvejleder - Hjørring Kommune)
Laus Gro-Nielsen (naturvejleder - Vendsyssel Historiske Museum)
Tove Marquardsen (Lokalhistorisk Forening Lønstrup)
Per Lysdahl (Vendsyssel Historiske Museum)
Mogens Thøgersen (Vendsyssel Historiske Museum)
Thomas Østergård (Nordjyllands Amt)

Lokalområde repræsentanter:

Jørgen Ussing (Løkken)
Claus Brøndum (Lønstrup)
Ib Larsen (Hjørring)
Gert Jensen (Vrå)
Anne- Marie Høholt (Tversted-Bindslev)
Kurt Jensen (Hirtshals)
Knud Søndergård (Tårs)
Henning Christensen (Sindal)

